

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

ANA PECOJA

ŽENA U FEUDALNOM DRUŠTVU

DIPLOMSKI RAD

MENTOR:

Dr. sc. Hrvoje Gračanin

Zagreb, listopad 2013.

SADRŽAJ

Stranica

UVOD.....	3
1. ODNOS CRKVE PREMA ŽENI.....	5
1.1. BIBLIJA.....	5
2.1. CRKVENI OCI.....	6
3.1. ŽENA-EVA ILI MARIJA.....	8
2. BRAK.....	10
2.1. ODNOS CRKVE PREMA ŽENIDBI.....	10
2.2. ŽENIDBENA CEREMONIJA.....	15
2.3. RAZLOZI PONIŠTENJA BRAKA.....	18
3. ŽENA U SVOJOJ OBITELJI.....	21
3.1. ŽENA KAO SUPRUGA.....	21
3.2. MAJČINSTVO.....	25
3.3. UDOVICE.....	26
4. ŽENSKI POSLOVI.....	29
4.1. PLEMKINJE.....	29
4.2. ŽENE U GRADOVIMA.....	31
4.3. ŽENE NA SELU.....	33
5. ŽENE U ODNOSU NA VITEŠKE IDEALE.....	34
5.1. TRUBADURSKO PJESNIŠTVO.....	34
5.2. POJAM "UDVORNA LJUBAV".....	36
5.3. ŽENA PREMA VITEŠKIM IDEALIMA.....	38
6. ZAKLJUČAK.....	40
BIBLIOGRAGFIJA.....	42
POPIS SLIKA.....	43

UVOD

Cilj ovog diplomskog rada je proučiti položaj žena u srednjem vijeku unutar obitelji i njihov položaj u društvu, osvijetliti nepoznat, nevidljiv svijet žena unutar mizoginog srednjovjekovnog društva. Žene u srednjem vijeku bile su podijeljene prema staleškoj pripadnosti, religijskoj pripadnosti, prema starosti, bračnom statusu te prostorom i vremenom u kojem su živjele. Jedina zajednička odrednica bila je inferioran položaju u odnosu na muškarce. Veliku ulogu u položaju žena imala je i Crkva. Većinu zapisa, izvora, dali su svećenici. U ranom srednjem vijeku pismenost se može smatrati crkvenim monopolom, dok žene u većini slučajeva nemaju svoj glas. Izvori za proučavanje položaja žena su crkveni tekstovi, sudske presude, filozofske i religijske rasprave, oporuke i slično. Rijetki su primjeri pisanih izvora čiji autori nisu bili svećenici, a još su rjeđi oni čiji su autori žene. Christine de Pizan, Marija Francuska su među rijetkima koje su se bavile literarnim stvaralaštvom.

U radu će se proučavati odnos Crkve prema ženi ponajprije kroz odnos Crkve prema braku, a zatim kroz razvoj ženidbene liturgije. Brak se smatrao osnovom feudalnog društva i sredstvom osiguravanja mira u društvu. Na prvom se mjestu misli na brakove visokog plemstva koji su sklopljeni zbog političkih razloga, ne bi li se izbjegao rat ili sklopio mir. U vrijeme kad je zemlja bila ključ socijalnog položaja plemkinje su imale važan položaj u društvu. Kao nasljednice prenosile su posjede muževoj obitelji, a kao žene i osobito udovice branile su svoje nasljedstvo i širile svoj utjecaj kroz upravljanje svojim kućanstvom. U upravljanju svojim posjedima i u svojim religijskim pokroviteljstvima žene su upotpunjavale rad supruga i obitelji. Crkveni i ratnički moral slažu se u podređenosti žene muškarcima jer se žene smatraju nestalnim bićima koje treba voditi kroz život. Žene u srednjem vijeku bile su pod stalnom kontrolom muškaraca bez obzira da li je to bio otac, brat, suprug, rođak ili kralj. Postoje primjeri da su žene samostalno vodile obrtničke radnje, bavile se trgovinom, bile veoma obrazovane te utjecajne u političkom životu dvora. Ipak u većini slučajeva su to bili izuzeci od pravila.

U proučavanju položaja žena, ali i u proučavanju privatnog, svakodnevnog života u srednjem vijeku, ograničavajući faktor bila je literatura. Rijetko se mogu pronaći podaci za rani srednji vijek i o ženama nižih društvenih slojeva. Upravo zato je rad uglavnom ograničen na položaj žena viših društvenih slojeva u zapadnoj Europi (Engleskoj i Francuskoj) tijekom razvijenog srednjeg vijeka. Ona je na hrvatskom jeziku malobrojna, svedena na članke u

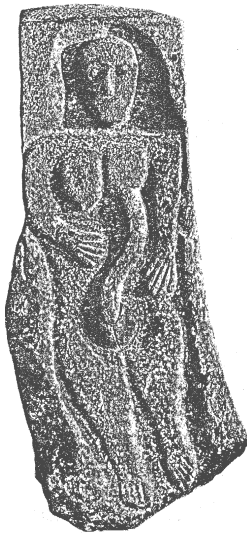
časopisima ili na rijetka spominjanja žena u djelima koja se bave ustrojstvom feudalnog društva. Najvažnije knjige za proučavanje ove tematike na hrvatskom jeziku svakako je knjiga Georgesa Dubyja *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj* te *Jesen srednjeg vijeka* Johana Huizinge. Na engleskom jeziku najviše sam se koristila knjigama Georgesa Dubyja *A History of Private Life*, Henriette Leyser *Medieval Women: A Social History of Women in England 450-1500*, Davida Herlihyja *Women, Family and Society in Medieval Europe* te Margaret Schaus *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*. U ostaloj literaturi autori se često pozivaju na rad Dubyja i Huizinge.

1. ODNOS CRKVE PREMA ŽENI

1.1. Biblija

Kada se proučava položaj žene u srednjem vijeku, najveći utjecaj je imala Crkva i crkveni mislioci, teolozi kao npr. sv. Jeronima, sv. Aurelije Augustina, Tome Akvinskog, a najvažniji autoritet je Biblija koja se na kršćanskom Zapadu ne kritizira. U razdobljima velikih kriza, kao za vrijeme Crne smrti sredinom XIV. stoljeća, javljaju se razni pokreti koji glavnog krivca vide u Crkvi i počinju je osuđivati. Oni se okreću Bibliji kao pravoj "Božjoj riječi".

Položaj žene mnogi i danas tumače pomoću Knjige postanka prema kojoj je žena stvorena od Adamova rebra kao pomoć muškarcu čime se tumačila njezina drugorazrednost i podložnost.¹ Ženama je najviše "naškodilo" treće poglavlje Knjige postanka koje govori o prvom grijehu i njihovoj ulozi.² Zbog toga se žene u srednjem vijeku smatralo lažljivima i sklonima grijehu. Žene su, uz novac, u srednjem vijeku bile Sotonino najjače oružje u borbi za ljudske duše. Tako se u XII. stoljeću javlja tema "Đavoljih kćeri", simonija, licemjerstvo, pljačka, svetogrđe, prijetvornost, lihvarstvo, svjetovna raskoš i razbludnost.³

Slika 1: Smrtni grijeh, pohota⁴

Slika 2: Sotonina oruđa: profana glazba i žene⁵

¹ *Biblija*, Knjiga Postanka, 2, 21-24.

² Isto, 3, 1-20.

³ Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 384.

⁴ Romanički umjetnici simbol pohote su prikazivali kao lik žene kojoj zmija grize grudi i spolovilo, što je bila naznaka muka u paklu. Ovaj prikaz potječe vjerojatno iz XI. stoljeća iz crkve Oou (Haute-Garonne), (Toulouse, Muzej augustinaca), (Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*), 422.

U Bibliji žena pripada muškarcu, ona je njegovo vlasništvo pa tako deseta Božja zapovijed glasi: "Ne poželi kuće bližnjega svoga! Ne poželi žene bližnjega svoga; ni sluge njegove, ni sluškinje njegove, ni vola njegova, ni magarca njegova, niti išta što je bližnjega tvoga!"⁶ Ipak, u Bibliji se nalazi cijeli niz žena, velikih junakinja, vladarica, proročica koje su bile važne u židovskoj povijesti.

U Novom zavjetu uloga žene se mijenja. Uz lik Isusa pojavljuje se najvažnija "osoba" u kršćanstvu – Marija, njegova majka, Djevica. Isus se prema ženama, ako se uzmu u obzir tadašnje društvene prilike, skandalozno ponaša.⁷ One su ravnopravne sugovornice, jednake muškarcu, slušaju propovijedi, razgovaraju s njime, no on ne pokušava promijeniti njihov društveni položaj i običaje. Jedino se protivi praksi otpuštanja žena, odnosno propovijeda monogaman, obvezujući brak koji nije valjan samo u slučaju preljuba, naravno ženskog.⁸

Poslanice sv. Pavla su također imale veliki utjecaj na stav srednjovjekovnih klerika prema ženi i njenoj ulozi u društvu. Njegov stav je ambivalentan. S jedne strane ističe ravnopravnost žena u Poslanici Galaćanima i naglašava njihovu duhovnost, a s druge strane ističe da je žena drugorazredno biće.⁹ Muškarac je slika Božja, dok je žena slika muškarca.¹⁰ Odnos između žene i muškarca uspoređuje odnosom između Krista i Crkve. Žena se treba "pokoravati svojim muževima, jer je muž glava žene kao što je Krist glava Crkve", ali muškarac "neka ljubi svoju ženu...Tko svoju ženu ljubi, ljubi samoga sebe".¹¹ Također Pavao ženama priznaje pravo molitve na javnim skupovima, ali im zabranjuje govoriti na sastancima.¹² Ipak, hvali rad i odanost žena koje mu pomažu u njegovim misijama, a neke čak i spominje (npr. Febu), ali zabranjuje ženama pravo podučavanja.¹³

1.2. Crkveni oci

Može se reći da je učenje sv. Pavla pogoršalo odnos Crkve prema ženama jer njegove stavove kasnije preuzimaju sv. Jeronim, sv. Augustin, Albert Veliki i drugi. Crkveni oci

⁵ Srednjovjekovni umjetnici su često prikazivali Sotonu kako neumorno iskušava čovjeka ponovljenim iskušenjima. Na slici su prikazana njegova omiljena oruđa: profana glazba i žena, poticaj na raskalašenost, (Vézelay, opatijska crkva Madeleine, kapitel iz glavnog broda između 1120. i 1140. godine), (Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*), 246.

⁶ *Biblija, Knjiga Izlaska*, 20, 17.

⁷ Valković, M., *Uloga žene u javnom životu evropske civilizacije*, 194.

⁸ *Biblija*, Evanđelje po Mateju, 19, 4-9.

⁹ *Biblija*, Poslanica Galaćanima, 3, 27.

¹⁰ *Biblija*, Prva poslanica Korinćanima, 7, 4-5.

¹¹ *Biblija*, Poslanica Efežanima, 5, 22-28.

¹² *Biblija*, Prva poslanica Korinćanima 14, 34-35.

¹³ *Biblija*, Prva poslanica Timoteju 2, 12

najčešće imaju selektivan i negativan pristup prema pitanju položaja žene. Jedina ženina pozitivna uloga je rađanje djece. Žena je "drugotno" biće, stvoreno od čovjeka, muškarca i iz toga proizlazi njena podređenost, odgovorna za prvi grijeh pa je muškarac mora voditi kroz život jer je po prirodi sklona grijehu. Sv. Augustin smatra da zlo proizlazi iz tijela, odnosno žene koja je inferiorna i tjelesna. Za njega je jedini način da se obuzda čulnost, žena, bio brak jer se "ženidbom može uspostaviti prvobitna hijerarhija – gospodarenje duha nad tijelom."¹⁴ Isti stav ima i sv. Jeronim koji je još oštriji prema ženi. Za njega žena "izvor grijeha kojeg se treba kloniti" te on poznaje samo zle, bludne i grešne žene.¹⁵

Slika 3: Dijabolična asocijacija žena sklone ogovaranju s početkom XIV. stoljeća iz Stanforda, Northamptonshire¹⁶

U XIII. stoljeću dolazi do zaokreta u filozofiji. Postupno se napušta Platonova filozofija i ponovno se otkriva Aristotel. Njegova djela do skolastika nisu došla u izvornom obliku na grčkom jeziku, nego preko arapskog prijevoda. Na osnovi njegova djela *De generatione animalium* (*O rađanju životinja*), koje bavi se nastankom živih bića, srednjovjekovni teolozi su smatrali da je žena podređena muškarcu. Aristotel smatra da je muško sjeme nositelj pokretačkog načela kod rađanja pa zato žensko sjeme može prevladati samo zbog slabosti muškog i onda će nastati žena. Unatoč toj teoriji o oplodnji, Aristotel je isticao jednakost žena i muškaraca u knjizi *Metafizika*.¹⁷ U *Ekonomici* govori o braku i

¹⁴ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 22.

¹⁵ Mišić, A., *Žena u spisima ranokršćanskih pisaca*, 498.

¹⁶ Leyser, H., *Medieval women. A Social History of Women in England 450-1500*, 35.

¹⁷ Pavlović, A., *Aristotel i Toma Akvinski o ženi*, 572.

ulogama koje u njemu imaju muškarac i žena. Smatra da uvjet za brak nije samo stvaranje potomstava nego ljubav, odnosno prijateljstvo.¹⁸ Ipak se nije mogao riješiti predrasuda o nižoj vrijednosti žene što je odraz toga vremena.¹⁹

To Aristotelovo učenje je uz Knjigu postanka i Pavlove poslanice osnova većine rasprava o položaju žena u društvu. Albert Veliki smatra da Adam, muškarac, potječe izravno od Boga. On je prava slika Božja, a Eva potječe samo posredno od Boga pa je prema tome samo slična Bogu.²⁰ Albertov učenik je bio Toma Akvinski koji je imao veliki utjecaj na srednjovjekovnu misao. I on potpuno prihvaća Aristotelovo učenje koje još potkrepljuje Knjigom postanka.²¹ Smatra da je žena po svojoj prirodi nepotpuna, nešto manjkavo, pasivno, jer nastaje zbog slabosti aktivne snage muškog sjemena. Prema tome je muškarac po prirodi razumniji, a žena je po prirodi podložna i podređena muškarcu jer je onaj koji djeluje pa je časniji od onog koji je pasivan. Žena postoji samo da "bude pomoć muškarcu", odnosno ona je samo materija za rađanje. Ima slabiji karakter pa je stoga sklonija požudi, zato treba muško vodstvo u životu.

1.3. Žena – Eva ili Marija

Žena se u srednjem vijeku najčešće prikazuje između dviju krajnosti ili sudbine: Eva i Marija. Eva, za srednjovjekovne teoretičare, predstavlja ženu u njenoj sudbini, slabosti i krivnji. Prisutna je u svakoj ženi pa im je zato preporučeno izvršavanje pokore i svakodnevna molitva. Marija je ideal s kojim se svaka žena treba poistovjećivati i za kojim treba težiti. U XII. i XIII stoljeću razvija se kult Marije, Bogorodice i osobito su popularna *Gospina čuda*, niz crkvenih prikazanja u kojima je središnja figura najčešće bila najranjivija osoba društva, zavedena i ostavljena žena ili žena lažno optužena za zločin.²² Marija je nova Eva koja iskupljuje grešnicu. Zapleti su bili grijesi strasti, agonije poroda, nevjerne supruge, nepostojane opatice i slično. Za sve nedaće samo se trebalo obratiti Djevici i sve je bilo oprošteno. U umjetnosti Mariju se najčešće prikazivalo kao Bogorodicu s djetetom u naručju, a pod franjevačkim utjecajem ona poprima lik obične žene.²³ U srednjem vijeku muškarci su vitezovi, trgovci ili križari, a žene se klasificira prema njihovom seksualnom statusu pa su

¹⁸ Isto.

¹⁹ Cvitanović, I., *Žena-zaručnica i majka*, 249.

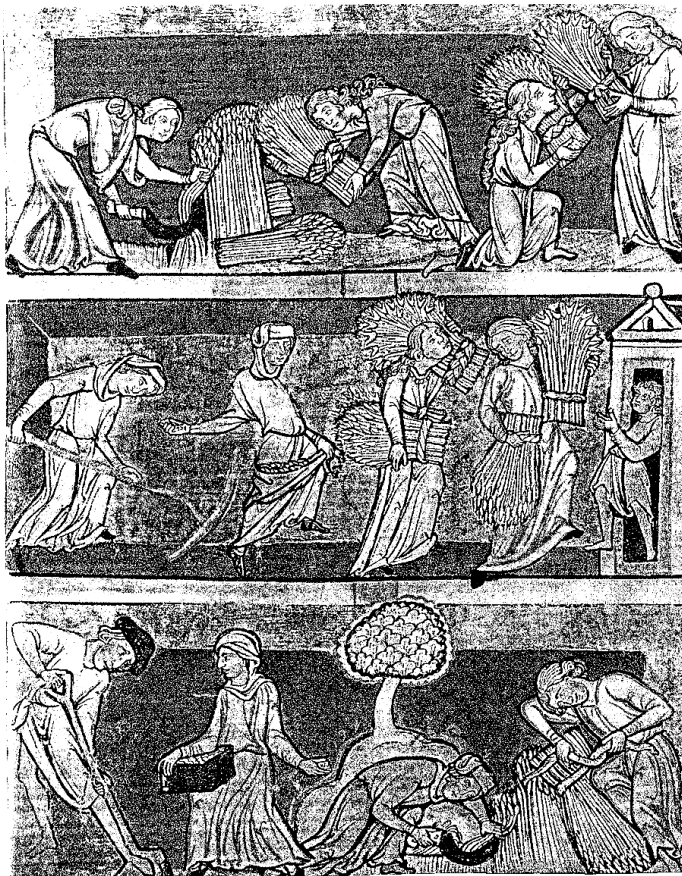
²⁰ Anić, S. R., *Žena-slika Božja*, 291.

²¹ Isto, 292.

²² Tuchman, B. W., *Daleko zrcalo*, 411.

²³ Valković, M., *Uloga žene u javnom životu europske civilizacije*, 199.

žene djevice, supruge ili udovice te ujedno i majke. Djevica, udovica i majka su bili stupnjevi preobrazbe iz Eve u Mariju. Pozitivno viđenje žene uglavnom je vezano uz pojam djevice. Djevičanstvo kao način života se u kršćanstvu smatralo vrhovnom vrijednošću i načinom potpunog predavanja i posvećivanja Bogu. Krist i Marija su glavni uzori. Ipak kroz cijeli srednji vijek se proteže rasprava o bezgrešnom začecu jer, ako je Marija bila djevica, kako je mogla postati majka? Za djevičanstvo su se zalagali gotovo svi autoriteti srednjeg vijeka, sv. Pavao, sv. Jeronim, sv. Augustin, Toma Akvinski. U ranom srednjem vijeku među svećenstvom bio je naglašen asketizam, a djevičanstvo se smatralo nužnim za sve sudionike crkvenih obreda dok se bračna zajednica smatrala inferiornom u odnosu na djevičanstvu.²⁴

Slika 4: Ljestvica braka, udovištva i djevičanstva²⁵

Udovištvo je drugi stupanj preobrazbe iz Eve u Mariju koji je po vrijednosti niži od djevičanstva. Na slici 4 prikazana je alegorija stupnjeva preobrazbe. Na dnu su supruge koje tijekom žetve uz pomoć svojih muževa ubiru trideset posto više od posijanog. U sredini su udovice koje ubiru šezdeset posto više od posijanog, a na vrhu su djevice koje su najbogatije i

²⁴ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 20.

²⁵ Slika je nastala u srednjoj Rajnskoj oblasti krajem XII. stoljeća, nalazi se u rukopisu *Zrcalo djevice* Conrada iz Hirsaua, (Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*), 298.

ubiru sto puta više od posijanog.²⁶ Iz toga prikaza se vidi vrednovanje žene u društvu. Klerici uglavnom veličaju udovice. Najčešće im ne preporučaju ponovnu udaju jer će u tom stanju biti bliže idealu, Mariji, a time će im biti osiguran odlazak u raj. Sv. Pavao o njima govori u svojoj Prvoj poslanici Korinćanima.²⁷ Pojam udovica u sebi sjedinjuje život u čistoći i majčinstvo, odnosno duhovno i tjelesno. Tako se približava idealu Marije, djevice-majke.²⁸ U razvijenom srednjem vijeku pojam djevice se poistovjećuje s redovnicama, dok se pojam udovice poistovjećuje sa siromašnima jer je nedostatak muškarca koji zarađuje za život najčešće značilo bijedu za većinu onih koje se nisu htjele ponovno udati. Biti majka značilo je "svoje poslanje u potpunosti ostvariti unutar obitelji".²⁹ Majčinstvo nije česta tema teoloških rasprava, najčešće je nalazimo u autobiografskim djelima.³⁰ Majčinstvo je bila i ženina svrha postojanja, a idealna majka je bila Djevica Marija. Djevice su u srednjovjekovnom društvu bile u manjini. Većina žena se ipak udavala i rađala djecu pa se uloga supruge i majke jako cijnila.

2. BRAK

2.1. Odnos Crkve prema braku

U ranom srednjem vijeku naglašen je asketizam pa Crkva propovijeda suzdržavanje od braka i djevičanstvo, ali se ipak naglašava nerazrješivost bračne zajednice, tj. svećenici su nastojali spriječiti praksu otpuštanja žena. Razvod braka su smatrali opravdanim u slučaju ženina preljuba ili rodoskrvuća. Ženidba se smatrala osnovom za uvođenje reda u društvu jer se njome smanjuje opasnost od bludničenja. Prema sv. Jeronimu ljudi se uopće ne bi trebali ženiti, a one u braku smatra inferiornima. Sv. Augustin u braku vidi sredstvo obuzdavanja žena, ali priznaje da brak ima i dobre strane kao povećanje broja stanovnika. Smisao braka je stvaranje potomaka. U karolinškom dobu dolazi do ublažavanja stava Crkve prema ženidbi pod utjecajem augustinskih tekstova. Na crkvenom saboru u Parizu 829. godine jedna od

²⁶ Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 396.

²⁷ *Biblija*, Prva poslanica Korinćanima, 7, 8.

²⁸ Mišić, A., *Žena u spisima ranokršćanskih pisaca*, 498.

²⁹ Isto, 499.

³⁰ Npr. u *Ispovijestima* Aurelija Augustina gdje je njegova majka Monika postala model supruge, majke i službenice Gospodnje kako je naziva Augustin, (Sv. Aurelije Augustin, *Ispovijesti*), 58-59.

glavnih tema je ženidba. Formira se stav Crkve prema ženidbi i nastaje osam osnovnih smjernica o ženidbi:

1. Svjetovnjaci moraju znati da je Bog uspostavio ženidbu,
2. Ženidba ne smije biti iz požude već, prije svega, želje za potomstvom,
3. Djevičanstvo se mora sačuvati sve do vjenčanja,
4. Oni koji imaju ženu ne smiju imati suložnicu" (ali je jasno da muškarci koji nisu oženjeni mogu),
5. Svjetovnjaci moraju znati kako da ljube ženu u čistoći i da su dužni poštovati je kao slabije biće,
6. Spolni čin sa suprugom ne smije se izvršiti s nakanom da se uživa već da se prave djeca, a muškarci se moraju suzdržavati za vrijeme ženine trudnoće,
7. Kao što reče Bog, osim bludništva, žene se ne smije otpustiti već radije podnositi, a oni koji, zbog bludništva, otpuste ženu i uzmu drugu, po Gospodnjoj se izreci smatraju preljubicima,
8. Kršćani moraju izbjegavati rodoskrvnuće."³¹

U IX. stoljeću još uvijek nema crvenog blagoslova vjenčanja, osim u slučaju kraljevskog, te nema ni crkvene liturgije, ali dolazi do polagane sakralizacije ženidbe koja postaje temelj javnog morala. Brak se sklapao po svjetovnim zakonima i u skladu s običajima. Svećenici se rijetko spominju u opisima ženidbenih svečanosti.³² Crkva najviše propovijeda monogamiju i zabranu ženidbe do sedmog koljena.

Hinkmar, nadbiskup Reimsa u svojim djelima *O razvodu braka* i *O suzbijanju otmice* navodi dva načina života u braku koje je Crkva u IX. stoljeću priznavala.³³ Jedan način je zakonita ženidba kojoj prethodi obred zaruka, davanje miraza. Drugi način je suložništvo koje je početkom srednjeg vijeka Crkva službeno priznavala dok ga je kasnije samo tolerirala. Za aristokratsku elitu takva se veza smatrala jednom vrstom braka pa se u sjevernoj Francuskoj u X. i XI. stoljeću pod utjecajem skandinavskih seoba naziva "ženidbom na danski način". Franačko ženidbeno pravo priznavalo je *friedelehe* koje se smatralo drugorazrednom, privremenom bračnom zajednicom. U takvim su se brakovima rađali potomci koji su imali manja prava nego zakoniti nasljednici. Tako su kćeri Karla Velikog bile u takvim brakovima, a on je imao barem jednu takvu vezu (kasnije je imao četiri zakonite žene) u kojoj je dobio najstarijeg sina Pipina. Kad je 806. godine Karlo Veliki vršio podjelu svojih imanja, Pipin nije

³¹ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 20-24.

³² Isto.

³³ Isto, 23.

uključen u tu podjelu te je zajedno s ostalom vanbračnom djecom zatvoren u samostan. Ipak, i takav je brak imao svoje obrede i propise kao plaćanje miraza, odnosno cijene djevičanstva jutro nakon prve bračne noći.³⁴ Engleski kralj Henrik I (1100.-1135.) imao je dvije zakonite supruge, dvoje zakonite djece i još između 24 i 26 vanbračne djece. Poznata su imena šest žena koje su bile njegove suložnice/konkubine iako ih je bilo i više, a najpoznatije su Nesta, kći velškog princa i Sybil Corbert, kći normanskog plemića, koje su i same imale zakonite supruge. One i njihova djeca su imale veliki utjecaj na engleskom dvoru, a nisu snosile nikakve crkvene ili pravne sankcije.³⁵ Na prostoru Skandinavije (osobito na Islandu i u Norveškoj) suložništvo kao praksa među aristokratskim krugovima se zadržalo sve do kraja XIII. stoljeća. Konkubine su smatrane statusnim simbolom, a na Islandu su se kroz običaj suložništva stvarale i jačale veze između pojedinih obitelji bez potrebe za davanjem miraza. Djeca iz takvih veza (osobito ako su bila javno priznata) imala su pravo nasljedstva. Njihov status u društvu ovisio je o statusu majke i majčine obitelji. U Norveškoj su između 1130. i 1240. godine od 24 kralja samo petorica bili legitimni nasljednici, a svi danski kraljevi su između 1074. i 1154. godine potjecali su iz takvih brakova.³⁶

Unatoč propovjedima Crkve protiv izvanbračnih seksualnih odnosa, sve do XII. stoljeća nema jedinstvene crkvene teorije o tome što čini brak. Crkvena liturgija koja bi se provodila za vrijeme vjenčanja počinje se razvijati u XIII stoljeću.³⁷ U XII. stoljeću se počinje raspravljati o braku kao sakramentu, a ne civilnom ugovoru te Crkva nastoji učiniti sve da se brak počne slaviti i sklapati u crkvi. Prvi puta ta se ideja spominje na crkvenom saboru u Clermontu 1095.³⁸ Početkom XI. stoljeća biskup Burchard iz Wormsa sastavlja zbirku normativnih tekstova *Decretum* u kojoj veliku pozornost posvećuje ženidbi i preljubu. Od 88 prekršaja koje navodi, 23 se odnose na ženidbu i bludništvo. Prekršaji su rangirani od težih (otmica, preljub oženjenog muškarca i udane žene, problem suložništva) i prema lakšim (odnosi između neoženjenih muškaraca i neudatih žena). Bavi se pitanjima otmica, raskida zaruka i rodoskrvnućem, ubojstvom supružnika, čedomorstvom, kontracepcijom, abortusom i prostitucijom, a za svaki prekršaj je propisana je pokora. Sankcije nisu jednake za sve i ženama se propisuju teže kazne. Najteži prekršaji preljuba kažnjavaju se sa sedam godina pokore, a kazna za čedomorstvo je dvanaest godina pokore.³⁹ Burchard smatra da je brak

³⁴ Isto, 30-31.

³⁵ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 158.

³⁶ Isto, 524.

³⁷ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 25.

³⁸ Isto, 6.

³⁹ Isto, 44-48.

rješenje protiv pohote i preljuba. Prema njemu brak unosi red u odnose između muškaraca i žena, ali i u društvu.

Ipak, brakovi sklopljeni izvan Crkve i u tajnosti su i dalje bili valjani. Unatoč takvom razvoju Crkva je stalno inzistirala na ideji da brak čini dobrovoljni pristanak para iako se zapravo mislilo na dogovor između njihovih obitelji. U XII. stoljeću formiraju se tri osnovna crkvena postulata o braku: dobra ženidba nije stvar pojedinca, nego obitelji; muž mora biti uz svoju ženu i zadužen je na nju budno paziti; brak u kojem je izvršena obljuba je nerazrješiv.⁴⁰ Razvila se i rasprava o tome je li uopće potreban seksualan odnos da bi brak bio valjan.⁴¹ U Gratianovom djelu *Decretum* (oko 1140.) stoji da brak nije legitiman ako ga ženin skrbnik nije odobrio, mora biti prije toga zaručena, mora dobiti miraz, brak mora blagosloviti svećenik te par mora provesti prva dva do tri dana u molitvi bez seksualnih odnosa. Ako se to sve ne poštuje takva veza onda nije brak nego preljub, suložništvo, razvrat.⁴² Francuski teolog Petar Lombard (1096.-1164.) i pariška škola su smatrali da seksualni odnosi u braku nisu potrebni. Pariška škola je smatrala da je sama izmjena riječi kojima se pristaje na brak dovoljna i ima legalnost i sakramentalnu važnost. Lombardovo učenje naziva se "teorijom privole" (*theoria consensus*).⁴³

Suprotno učenje zastupala je bolonjska škola koja je smatrala da se ženidbena veza postaje nerazrješiva tek nakon spolnog čina (*theoria copulae*).⁴⁴ Idejom uzajamnog pristanka na brak Crkva došla do problema jer je promovirala vjenčanje kao sakrament koji se uspoređuje s Kristovom unijom s Crkvom, a s druge strane priznavala je valjanost tajnih vjenčanja. Problem je riješen tako što su se vjenčanja od sredine XII. stoljeća trebala održavati u crkvi. U praksi se pristanak, slobodna odluka, nije odnosila na buduću mladenku, nego na mladenkine roditelje.⁴⁵ Ta teorija je postala dio crkvenog prava za vrijeme pape Aleksandra III. (1159.-1181.).⁴⁶ "Ženidba u potpunosti nastaje samom privolom i valjan bračni savez dvoje krštenih ljudi čini sakrament ženidbe, ali nije apsolutno nerazrješiva dok ne bude izvršena."⁴⁷

⁴⁰ Isto, 95.

⁴¹ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 106.

⁴² Gratian je bio profesor teologije na sveučilištu u Bologni, a njegov kodeks *Decretum (Concordia discordantium canonum)* su kanonici Katoličke crkve koristili sve do XX. stoljeća. (Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 525).

⁴³ Blažević, V., *Ženidbeno pravo katoličke crkve*, 25.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 29, Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 128.

⁴⁶ Brooke, C. N. L., *The Medieval Idea of Marriage*, 266.

⁴⁷ Blažević, V., *Ženidbeno pravo Katoličke crkve*, 25.

Papa Inocent III. (1198.-1216.) je ustalio zakon o srodstvu tako što ga je reducirao i smanjio zabranu ženidbe do četvrtog koljena jer je kroz cijeli srednji vijek postojala težnja da se brakovi sklapaju unutar istih društvenih slojeva (osobito među plemstvom).⁴⁸ To je sve ozakonjeno 1215. godine na Četvrtom lateranskom koncilu.⁴⁹ U tom se zakonu zabranjuje sklapanje braka izvan crkve i u tajnosti te niti jedan svećenik ne smije prisustvovati takvom događaju. Ipak, praksa tajnih vjenčanja se zadržala sve do XVI. stoljeća. Tajna vjenčanja gotovo uvijek su sklapana bez pristanka roditelja i moglo bi se reći da su sklapana zbog ljubavi.⁵⁰ Tek Tridentskim saborom (1545.-1563.) ženidba formalno postaje crkveni sakrament.

Postojao je otpor toj crkvenoj ideji, a osobito su ga podržavali vladajući slojevi jer su u tome vidjeli pokušaj Crkve da preuzme svjetovnu vlast što je dio dugotrajne borbe za investituru koja se proteže kroz cijeli srednji vijek.⁵¹ Uvođenjem braka kao sakramenta morala se napustiti praksa relativno lakog otpuštanja žene zbog političkih razloga ili zbog osiguranja nasljednika. Taj aristokratski sustav vrijednosti, koji Duby naziva ratničkim moralom, razlikovao se od crkvenog.⁵² Prema tekstovima iz XII. stoljeća glavna svrha braka je bilo prenošenje junaštva na potomke, odnosno glavna funkcija ženidbe je bilo spajanje junačkog muškarca i jednako vrijedne žene kako bi potomcima osigurali najbolje predispozicije za život.⁵³ Do XII. stoljeća je bilo normalno otpustiti ženu ako u braku dugo nije bilo muške djece ili ako bi se pojavila prilika za bolji, ugledniji brak.⁵⁴ Među nižim slojevima vlastelini su poticali sklapanje brakova u skladu s crkvenim učenjem jer su time lakše zadržavali podanike na njihovim selištima. Iako su poticali sklapanje brakova u crkvi, vlastelini su svojim podanicama nametali posebne takse da bi dobili dozvolu za brak. U Engleskoj sve do XV. stoljeća postoje takse: *merchet*, *legerwite* i *chidewite*. *Merchet* se morao platiti da bi se dobila dozvola za brak. Plaćali su ga žene ili njihovi rođaci ili supružnici. *Legerwite* je bila kazna za nezakoniti seksualni odnos, obično, ali ne uvijek, nametnut ženi. *Chidewite* je bila kazna za nezakonito dijete. Takse koje su žene na selu morale plaćati da bi se mogle udati su dokaz da su imale ušteđevinu, ali to ne znači da nisu

⁴⁸ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 519.

⁴⁹ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 107.

⁵⁰ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 519.

⁵¹ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 5.

⁵² Isto, 19.

⁵³ *Probitas*, junakova vrsnoća, junaštvo duha, (Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 28).

⁵⁴ Isto, 35.

mogle biti prisiljene na brak po izboru njihove obitelji.⁵⁵ Otpor aristokratskih krugova prema ženidbi kakvu propisuje Crkva do XIII. stoljeća gotovo nestaje.

2.2. Ženidbena ceremonija

Bračni ugovor se sklapao između predstavnika očeva ili skrbnika. Suprotno mišljenju, žene nisu u potpunosti bile pasivne prilikom izbora supruga. Uglavnom su bile spremne na tu svoju ulogu, ali postoje zapisi o životima svetica koje su odbijale brak u vrlo ranoj dobi kako bi se zaredile i sačuvalе svoje djevičanstvo za Boga.⁵⁶

Otac daje kćer zetu koji je uzima za ženu. To nije karakteristično samo za srednji vijek. U svim društvima postoji stroga regulacija sklapanja brakova. Incest je strogo zabranjen, ali se dopušta ženidba među daljnjim rođacima.⁵⁷ U ranom srednjem vijeku, ali i kasnije, ženidba je bila sredstvo stvaranja saveza. Neke važne brakove među svojim vazalima određivali su sami kraljevi jer im je cilj bila kontrola njihovih posjeda. Također se pazilo da muškarac i žena budu istog društvenog položaja. Žene su se smatrale nagradom koja se mora osvojiti te su lozi (obitelji) mogle donijeti prestiž i vrijedna dobra ili posjede.

U većini slučajeva mlade žene su očekivale da im se pronađe suprug koji će njima i njihovoj obitelji donijeti prihode i čast.⁵⁸ Udaja je bila neka vrsta traženja posla, bili su važni radni uvjeti i tražio se savjet iskusnijih. U višim društvenim slojevima pitanje ženidbe je bilo od presudne važnosti za opstanak neke obitelji, dinastije. Djeca su bila svojevrsni pijuni u ženidbenoj politici. Često su zaruke sklapane dok su djeca bila mala pa nisu ni razumjela što se događa. Leyser navodi dva primjera: slučaj Margaret Beaufort i Agneze od Essex. Margaret Beaufort (1443.-1509.) je imala tri godine kada je zaručena za Johna de la Polea, a s devet godina zaručena je za Edmunda Tudora. S deset godina u uvjerenju da ima dva zaručnika i pravo izbora muža, molila se sv. Nikoli kako bi donijela pravu odluku. Agneza, kći Henrika od Essex, dugo se borila da se prizna njezin brak s čovjekom koji je od nje bio stariji preko četrdeset godina te koji je bio dogovoren kad je imala samo tri godine.⁵⁹ Razlozi za sklapanje braka mogli su biti i politički (sklapanje mira) i gospodarski (povećanje posjeda).

⁵⁵ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 559-560), Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 121.

⁵⁶ Duby, G., Aries, P., *A History of Private Life*, 123.

⁵⁷ Isto, 119.

⁵⁸ Isto, 118.

⁵⁹ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 118.

Ne smije se zanemariti niti ljubav kao razlog sklapanja braka osobito nakon pojave trubadurskog pjesništva.

U nižim slojevima društva ženama je bilo još teže. Prije sklapanja braka morale su platiti određene takse zbog svog kmetskog položaja. Vlastelin je imao pravo kontrole nad seksualnošću svojih podanica, a zbog interesa da na svome posjedu zadrži što više kmetova, žene na selu su mogle biti i prisilno udavane.

Prvi korak, prije zaruka, bio je dogovor između obitelji mladenke i mladoženje oko financija odnosno miraza koji mladenka donosi u novu obitelj, a iznimke su bile rijetke. U nekim talijanskim gradovima su se osiguravala sredstva za miraze siromašnih žena.⁶⁰ U višim društvenim slojevima brakovi su se uglavnom sklapali nakon dugotrajnih pregovora. Postoje rijetki dokazi miraza koji su danas sačuvani. U nekim slučajevima kada bi se dogovor sklopio, zapisao bi se na jedan komad pergamene i kasnije bi se izmijenio pred svjedocima, najčešće rodbinom.⁶¹ Taj miraz je predstavljao ženin udio u nasljedstvu njene obitelji, a sastojao se od zemlje, novca ili određenih predmeta. Često se mladenkin miraz sastojao od zemlje naslijeđene od majke odnosno od miraza koji je njena majka dobila prilikom sklapanja braka. Zato je takva "ženina" zemlja bila odvojena od ostalih obiteljskih posjeda i bila je namijenjena kćeri za miraz ili kao nasljedstvo za mlađe sinove. Financijski dogovori nisu uvijek bili jednostavni, tako je 1319. godine u blizini Norwicha u Engleskoj otac je darovao kćeri posjed, ali ga je ona morala zajedno sa suprugom otplatiti.⁶² Nakon dogovora oko miraza slijedila je zaručnička ceremonija, po mogućnosti pred svjedocima. Među plemstvom ona se znala održati već nakon što su djeca navršila sedam godina, za što se smatralo da je godine razuma, ali se vjenčanje moglo održati samo ako su budući supružnici bili stariji od dvanaest godina i tek tada je brak zakonski valjan.⁶³ Ženiti su se smjeli samo punoljetni pripadnici društva, djevojke starije od dvanaest godina, a mladići stariji od četrnaest godina.⁶⁴ Žene urbane elite udavale su se ranije od žena koje su se bavile obrtom. U Genovi muškarci i žene koji su se bavili obrtom su stupali u brak tek u kasnim dvadesetim godinama. U Firenci u XV. stoljeću prosječna starost žena koje su se prvi puta udaju bila je osamnaest godina, a muškaraca trideset. U engleskim gradovima u drugoj polovici XIV. stoljeća žene su se udavale u ranim dvadesetim, a muškarci bi obično bili stariji tri do četiri godine.⁶⁵

⁶⁰ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 143.

⁶¹ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 68.

⁶² Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 107.

⁶³ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 108., Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 128

⁶⁴ Ward, J. C., *English Noblewomen in the Later Middle Ages*, 13.

⁶⁵ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 127.

U tužbi u kojoj je stariji muškarac bio zaručen za "djevojčicu u kolijevci", a zatim se oženio njenom majkom, presuda pape Aleksandara III. je bila da je taj brak valjan ako je sklopljen prije nego što je djevojčica navršila sedam godina. Papa Urban III. (1185.–1187.) presudio je u slučaju iz Pise kada je djevojka od dvanaest godina bila zaručena za dječaka od devet godina. Tvrdila je da je bila prisiljena živjeti s novom obitelji godinu dana prije nego što se vratila svojim roditeljima i odbila priznati dječaka kao supruga. Papa je na kraju savjetovao djevojci da pričeka da dječak navrši četrnaest godina da bi se brak mogao sklopiti, ali ako ne želi čekati može izabrati drugog supruga.

Prije sklapanja braka, a u određenim je razdobljima bila i zabranjena ženidba (razdoblje adventa i korizme), moralo je proći određeno vrijeme u kojem se u crkvi tri puta čitao oziv za sklapanje braka s barem danom razmaka između svakog čitanja. Brak se tako javno navijestio da bi se provjerila mogućnost njegova sklapanja, a tek nakon svih tih procedura se u crkvi moglo održati vjenčanje. Prilikom vjenčanja mladenka i mladoženja bi se sastali pred crkvenim vratima. Mladoženja bi izjavio da je primio mladenkin miraz i dao joj zlatni ili srebrni blagoslovljeni prsten koji bi stavio na njen prst kao simbol njenog miraza. Slijedilo je izmjenjivanje zavjeta na narodnom jeziku. Iako se očekivalo da se žena pokorava svome mužu, taj zavjet o podložnosti suprugu ušao je u praksu tek u XVI. stoljeću.⁶⁶ Par bi tada ušao u crkvu praćen svjedocima i rodbinom. Svećenik bi potvrdio da je dan pristanak te da ne postoje nedopuštene rodbinske veze među mladencima. Mladenku daje otac ili neki drugi bliski rođak koji nastupa kao zaštitnik ili skrbnik.⁶⁷ Mladoženja je zatim stavljao blagoslovljen prsten na tri mladenkina prsta kao zalog svoje vjernosti, a obrnuta gesta – kada mladenka stavlja prsten mladoženji – ne postoji sve do XVI. stoljeća. Na kraju svećenik je dao svoj blagoslov. Svećenik nije imao veliku ulogu tijekom vjenčanja sve do početka razvoja crkvene liturgije u XIII. stoljeću.

Vjenčanja u crkvi je slijedila ženidbena proslava koja je, ovisno o socijalnom položaju para i lokalnim običajima, bila više ili manje raskošna. Plemički sud je mogao kazniti mladoženju u slučaju da ne pripremi raskošnu proslavu. Godine 1294. u Huntingdonshireu u Engleskoj Robert Juwl je bio kažnjen jer prema običaju nije na ženidbenoj proslavi poslužio sve službenike suda u Wistowu. Kažnjen je novčano te je na kraju morao ispuniti svoju obvezu i počastiti te ljude. Na nekim je takvim proslavama mladenkin otac znao potrošiti više nego što je dao za miraz. Siromašniji parovi nisu sami financirali proslave, nego su na

⁶⁶ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 108.

⁶⁷ To sjedinjenje ruku je simbolično predstavljalo prijenos dara koje od XIII. stoljeća Crkva interpretira kao zalog vjere obje strane te je tada svećenik, a ne otac, predavao ruku mladenke mladoženji, (Duby, G., Aries, P., *A History of Private Life*, 132).

njihovim svečanostima gosti donosili svoju hranu i darove za novi par, što je običaj koji se održao do danas. Nakon proslave svećenik bi blagoslovio bračnu postelju i nakon što bi jednom bili službeno viđeni zajedno u krevetu, ostavljeni su sami da konzumiraju brak, a nakon prve bračne noći mladoženja je davao miraz svojoj novoj supruzi.⁶⁸

2.3. Razlozi poništenja (razvoda) braka

U XIII. stoljeću formira se crkvena doktrina kojom se brak, da bio valjan, morao sklopiti u crkvi. Ono što je do tada bio privatni dogovor sada postaje javno vjenčanje. Svećenike se stalno upućivalo da provjere "uniju" roditelja djeteta koje bi se krstilo jer se tijekom XIII. stoljeća javljaju problemi oko pitanja mjesta sklapanja braka.⁶⁹ Brakovi koji nisu bili sklopljeni u crkvi nisu se smatrali nelegalnima. Takvi parovi se nisu ni kažnjavali nego bi jednostavno trebali ceremoniju ponoviti u crkvi.

Razlozi poništenja braka mogli su biti preljub (žene), impotencija jednog partnera, rodoskrnuće, bigamija ili prisilno sklapanje braka. Prema Četvrtom lateranskom koncilu bilo je zabranjeno sklapanje braka do četvrtog koljena, dok se od IX. do XII. stoljeća zabranjivalo sklapanje braka do sedmog koljena. Također za žene nije bilo prihvatljivo imati seksualne odnose s jednim muškarcem, a onda pokušati sklopiti brak s njegovim bratom. To se smatralo rodoskrnućem.⁷⁰ Prema tadašnjem crkvenom učenju seksualni odnosi su stvarali rodbinske veze iako ne bi kasnije došlo do sklapanja braka.⁷¹ U nekim slučajevima pravila o rodbinstvu su bila i korisna u nastojanju sprečavanja neželjenog braka. Često bi ih se koristilo ako pregovori oko miraza nisu tekli povoljno.

Crkva je od samih početaka, dok je ženidba bila dio svjetovnog prava i običaja, zagovarala nerazrješivost braka, osim u slučajevima rodoskrnuća ili ženinog preljuba. Ipak, preljub se koristio rjeđe kao razlog razvoda braka. Puno se češće koristilo rodoskrnuće, osobito dok je Crkva zabranjivala ženidbu do sedmog koljena. O ženidbama i razvodima u srednjem vijeku najviše se doznaje iz zapisa svećenika, najčešće biskupa koji uglavnom pišu o ženidbama aristokracije i kraljevskih obitelji. Aristokratski sloj društva bio je malobrojan pa nije bilo teško dokazati rodoskrnuće kao razlog za razvod braka. Upravo je to razlog da je na Četvrtom lateranskom saboru prihvaćena odredba o zabrani sklapanja braka do četvrtog koljena, iako je Crkva do tada propovijedala zabranu sklapanja braka do sedmog koljena. Taj

⁶⁸ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 109.

⁶⁹ Isto, 110.

⁷⁰ Isto, 113.

⁷¹ Isto.

se razlog koristio i zbog toga što je Crkva nalažala da se ne sklapa novi brak ako je drugi bračni partner još živ. Crkva ih u takvim slučajevima nije smatrala duhovno razvedenima. U slučaju razvoda zbog rodoskvrnuća problema nema jer se taj brak smatra ništavnim.⁷² Unatoč tome je praksa ženidbe među rođacima dugo opstala, osobito u aristokratskim krugovima. Većina slučajeva razvoda braka, osobito u sačuvanim sudskim zapisima u Engleskoj, odnosila se na bigamiju. Bigamijom se smatrao i tajni dogovor koji nije rezultirao brakom. Zbog neformalnosti tajnih brakova nije se moglo sa sigurnošću dokazati je li brak uopće sklopljen. Takve tvrdnje omogućavale su korupciju i to je bio najlakši način da se brak poništi. Godine 1422. vodio se sudski proces između Johna Astlotta i Agnes Louth. On je bio trgovac koji je trebao otputovati iz države pa je ona od njega tražila da je zaprosi prije odlaska zbog pritiska njene obitelji. Izmijenili su zavjete, a John je otišao na put na kojem je izgubio većinu svoje imovine. Agnes se više nije htjela udati za njega dok je on smatrao da su već vjenčani. Drugi je primjer iz 1317. godine John Toller je dao Agnes Smith 24 šilinga da se uda za njega, a ona je kasnije otkrila da je imao odnose s njenom rođakinjom pa bi prema tome brak bio rodoskvrnuće i vjenčanje je bilo otkazano. John ju je tužio jer je htio povrat novca, dok Agnes smatrala da je poštivala svoj dio nagodbe.⁷³

Ako bi se dokazalo da je brak sklopljen pod prisilom trebao se poništiti. Ipak, stvarnost je bila drugačija. Žalba mlade djevojke da je bila prisiljena na sklapanje braka ne bi se ozbiljno shvaćala ako bi se dokazalo da je na ceremoniji bilo dovoljno ljudi koji su je mogli zaštititi.⁷⁴ Žene iz svih društvenih slojeva su mogle biti prisiljene na sklapanje braka. Postoje slučajevi otmica djevojaka iz visokih staleža da bi se ženidbom došlo do njihova nasljedstva. U srednjem vijeku otmice su bile jedan od slučajeva krvne osvete pa se zato takve parove nastojalo razdvojiti.⁷⁵ Otmice su mogle organizirati i same žene da izbjegnu odluke i pritiske svojih obitelji, a ujedno su bile i način da se mladići koji nisu bili nasljednici ožene, jer bez nasljedstva i puno skromnijih prihoda bili su u nepovoljnom položaju. Ne može se sa sigurnošću tvrditi što su zapravo žene u srednjem vijeku mislile o otmicama osim onoga što su zapisali muškarci.

Okrutnost u braku nije bila razlog za poništenje braka, ali je mogla biti razlog za legalnu rastavu, no takvi slučajevi su bili rijetki. Razlog tome može biti i razvoj društva. Ono što se danas smatra okrutnim vjerojatno se nije smatralo okrutnim u srednjem vijeku. Kad bi i došlo do rastave nastojalo se pomiriti par, od muža se tražilo u nekim slučajevima da položi

⁷² Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 122.

⁷³ Leyser, H., *Medieval Woman, A Social History of Women in England 450-1500*, 113.

⁷⁴ Isto, 114.

⁷⁵ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 28.

zakletvu o svome budućem dobrom ponašanju koju bi morao potvrditi i davanjem novca ili nekih materijalnih dobara kao garancije svoga ponašanja.⁷⁶

Za vrijeme Aleksandra III. brak se počinje smatrati valjanim iako nije konzumiran.⁷⁷ Neplodnost se nije smatrala razlogom za poništenje braka, ali je bilo slučajeva da je neplodnost žene bila razlogom poništenja braka. Ta praksa se provodila češće u višim slojevima društva do XIII. stoljeća jer je bilo potrebno osigurati nasljednika. Za niže slojeve ne postoje pouzdani podaci jer se većina izvora odnosi na kraljevske dinastije i visoko plemstvo. Za razliku od neplodnosti, impotencija se smatrala razlogom poništenja braka. Interesantan je način ispitivanja impotencije. Mudra, starija žena trebala je najprije fizički pregledati muškarčeve genitalije, a zatim bi mnogo noći mudre žene bile prisutne u spavaćoj sobi i ako se muškarac nije iskazao brak se poništavao.⁷⁸ Najčešće se u praksi nije jednako gledalo na oba spola.⁷⁹

Za srednjovjekovne ljude i Crkvu brak je postao sakrament da bi se omogućio legitiman seksualni život. Za Crkvu je izvanbračni seksualni odnos grijeh, dok je takav odnos u braku odobravala ako mu je svrha stvaranja potomstva, a ne užitak.⁸⁰ Crkva je išla toliko daleko da je propisivala kada su tijekom godine dozvoljeni seksualni odnosi u braku. "Muž i žena moraju se držati daleko jedan od drugoga, naravno tijekom dana, ali i noći koja prethodi nedjelji i blagdanu s obzirom na svečanosti, te srijedom i petkom s obzirom na pokore i tijekom triju časnih postova, triju razdoblja od četrdeset dana: pred Uskrs, pred Sveti križ rujanski i pred Božić. Muž se također ne smije približiti ženi dok joj traje menstruacija kao i tri mjeseca prije i četrdeset dana nakon poroda. Da se nauče paziti, mladencima se nalaže da, nakon svadbe, ostanu nevini tri noći. Napokon, idealni je bračni par onaj koji se zajedničkom odlukom obvezuje na potpunu spolnu čistoću."⁸¹ Inicijativa za poništenje braka ipak je uglavnom dolazila od muškaraca.

⁷⁶ Isto, 48

⁷⁷ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 525.

⁷⁸ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 116.

⁷⁹ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 51.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto, 22

3. ŽENA U SVOJOJ OBITELJI

3. 1. Žena kao supruga

Teško je sa sigurnošću tvrditi što je u srednjem vijeku bila obitelj te tko su bili njeni članovi. Duby u svom djelu *A History of Private Life* srednjovjekovnu obitelj ne tretira samo kao krvne srodnike u modernom smislu. Srodstvo se, prema Dubyju, ostvaruje kroz krvnu povezanost, ali i kroz veze koje nastaju iz suživota pod istim krovom te kroz vazalske odnose.⁸² Žene su kroz cijeli svoj život bile pod paskom muškaraca, najprije oca i braće, a kasnije muža i njegove obitelji. U ranom srednjem vijeku ne smatraju se ni dijelom javnog života te pravnu vlast nad njima ima "glava kuće" kao i nad maloljetnicima te muškarcima premladima da nose oružje.⁸³ Svaka idealna kuća u srednjem vijeku bila je zatvorena i ograđena. U literaturi XII. stoljeća namijenjenoj mladima (neoženjenim muškarcima) plemićke kuće su prikazane kao visoko erotizirana mjesta u kojima su žene nadgledane i zatvorene te samim time primamljiva mjesta.⁸⁴ Dužnost svakoga plemića bila je ženidba i stvaranje legitimnih nasljednika, a plodan brak bio je temelj socijalnog reda. Središte svakog plemićkog kućanstva bio je bračni par. Djeca su nakon ženidbe napuštala kućanstvo, udovice su se često povlačile u samostane, a ostarjeli očevi su odlazili na hodočašća.⁸⁵

Duby u djelu *A History of Private Life* daje opis jedne plemićke kuće iz XII. stoljeća.⁸⁶ Svako aristokratsko kućanstvo imalo je svoju javnu i privatnu sferu. Javni dio kuće bila je najčešće velika dvorana u kojoj su se primali posjetitelji i rodbina te se objedovalo, dok je ostalo bilo privatni prostor. Nasuprot dvorane nalazila se spavaonica gospodara kuće i njegove žene koja je bila spojena sa sobom u kojoj su spavala mlađa djeca i dio posluge. Najvrednije dragocjenosti su se čuvale u spavaonici gospodara kuće. Iznad glavne spavaonice bile su sobe starijih sinova i kćeri, a u blizini te sobe nalazila se stražarska prostorija. Dvorana je bila namijenjena uglavnom muškarcima dok su žene u njoj boravile za vrijeme nekih svečanosti. Žene su boravile odvojeno u svojim ženskim odajama u koje je mogao ući samo pater familias i oni muškarci kojima je on dozvolio (npr. pjevači) koji su ondje boravili samo kad i gospodar kuće te jako mladi sinovi i ponekad ranjenici o kojima su se žene brinule dok ne ozdrave. Ženske su odaje za druge muškarce bila čudna mjesta u kojima je "vladala"

⁸² Duby, G., Aries, P., *A History of Private Life*, 85.

⁸³ Isto, 7.

⁸⁴ Isto, 37.

⁸⁵ Isto, 56.

⁸⁶ Isto, 61.

gospodarica kuće, a "stanovnici su bili neprijateljski raspoloženo, zavodljivo pleme."⁸⁷ Najranjivije žene bile su udovice i neudane kćeri. Kako bi se plemkinje držale pod kontrolom smatralo se da se moraju nečime baviti pa su tako vrijeme provodile u molitvi i ručnom radu. Bile su zadužene za odjeću ukućana i za ukrašavanje kuće. U srednjem su vijeku osobito popularne tapiserije. Autori pisanih zapisa bili su svećenici koji su u ženama vidjeli konstantnu opasnost od grijeha, vjerovali su da međusobno razmjenjuju znanja o čarolijama i napicima kojima su mogle kontrolirati muškarce. Smatrali su da žene u ženskim odajama odvojene od svijeta predstavljaju opasnost i sigurno rade nešto loše. Unutar plemićkog kućanstva živio je veliki broj neoženjenih muškaraca (sinovi, vitezovi, mladići na obuci) i žena (kćeri, sestre, te sluškinje) i za moraliste srednjeg vijeka promiskuitet je bio neizbježan. Preljub je glavna opsesija srednjovjekovnog društva. Ne može se reći da su žene bile zaključane u doslovnom smislu, ali su bile stalno nadzirane od strane odraslih muškaraca u obitelji ili starijih žena.⁸⁸

Ponekad su žene nakon udaje mijenjale i svoja osobna imena. Važnost žene može se vidjeti i u načinu izbora imena djece. Biralu su se imena predaka iz obje loze.⁸⁹ Nova obitelj, a posebno suprug, imala je zadatak da dalje odgajaju ženu jer je čast kuće ovisila o njenom ponašanju i vladanju. Zapis o rodoslovlju gospodara Amboisea iz XII. stoljeća koji osim sedamnaest gospodara navodi još i dvadeset i pet žena s ciljem da se prikaže ugled obitelji. "Prabake, gospe, te djevojke koje su vodili kao djevice u rodonačelnikovu postelju, nikad nisu bile varalice, preljubnice niti su ikada bile otpuštene. Pomogle su muževima da podignu obiteljsku čast. Idealna žena je kći, supruga, gospa i majka... čitavog svog života pokorna muškarcu, ocu, mužu, sinu."⁹⁰ Sve dok su žene ostajale zatvorene unutar zidova kuće, njihovo ponašanje nije donosilo sramotu obitelji.⁹¹ Zato je bila dužnost supruga da je štiti od iskušenja. Dopuštao im se izlazak samo u pratnji za vrijeme javnih ceremonija ili religioznih dužnosti. Zbog toga je "običaj mladih ljudi da crkvu upotrebljavaju kao sastajalište za ogled djevojaka bio toliko proširen da su se zbog toga snježivali samo još moralisti. Mladež rijetko kad dolazi u crkvu i to samo radi toga da vidi žene koje tamo izlažu pogledima svoje otmjene ukrase za glavu i svoj veliki dekolte."⁹² Opasnim su se smatrala i mjesta održavanja sajмова. Kad je u XI. stoljeću Adela Flandrijska putovala na hodočašće u Rim cijelo je vrijeme bila

⁸⁷ Isto, 78 - 79.

⁸⁸ Isto, 140.

⁸⁹ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 33.

⁹⁰ Isto, 160 - 161.

⁹¹ Osim u slučajevima kada je njihovo izlaganje javnosti odgovaralo gospodaru kuće. To je bila prilika da se npr. otpusti ženu koja nije rodila muškog nasljednika ili da se protjera sestra koja je bila u poziciji da polaže pravo na dio nasljedstva, (Duby, G., Aries, P., *A History of Private Life*, 82).

⁹² Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 149 - 150.

zatvorena unutar svog mobilnog doma – nosiljke čiji su zastori bili konstantno spušteni.⁹³ Hodočašća se u literaturi također često prikazuje kao obična putovanja radi zabave. Vitez de la Tour-Landry u djelu *Le livre du chevalier de la Tour Landry pour l'enseignement de ses files* namijenjenom odgoju njegovih kćeri i prikazivanju opasnosti koja prijete od romantičnog flerta, priča o ženama koje su zbog želje za zabavom i sastankom s ljubavnicima odlazile na hodočašća.⁹⁴ Nakon udaje plemkinje su se poistovjećivale sa suprugovom obitelji te su ponekad gubile kontakt sa svojom, ali su imale krug prijatelja među kojima su često bili i svećenici. Iako su plemkinje imale prijatelje oba spola, najbliži prijatelji su ipak bile žene istog društvenog položaja koje su živjele u blizini.⁹⁵

Položaj žene u obitelji ovisio je i o društvenom sloju kojem je pripadala. Ženama su potpuno dominirali muškarci, ali je gospodarica kuće rađala buduće nasljednike i samim time je imala poseban položaj. Zbog toga je imala i velike ovlasti nad ostalim članovima kućanstva. Takav odnos je osobito vrijedio za visoko plemstvo. Za vrijeme dok gospodar kuće boravi na dvoru ili sudjeluje u vojnim pohodima, na njegovoj ženi je da održava i vodi domaćinstvo.⁹⁶ Visoko plemstvo je imalo posebne sluge (putujuće domaćinstvo) koje su ih pratile na putovanjima. Domaćinstvo Elizabete, grofice Ulstera, bilo je odvojeno od domaćinstva njenog muža i sastojalo se od žena, službenika, paževa, slugu i kapelana. Veličina kućanstva ovisila je o društvenom položaju pa je tako Elizabeth Berkeley, žena grofa Warwicka, upravljala kućanstvom koje je činilo pedeset osoba, a samo za plaće bile su potrebne 133 funte.

U Engleskoj su Anglosaskinje prije normanskog osvajanja mogle stvarati oporuke, samostalno posjedovati zemlju te je ostavljati kome god žele. Njihovi supruzi nisu imali nikakva prava na tu zemlju, odnosno nisu je mogli nikome dati, prodati ni utvrditi. *Domesday Book* (1086.) navodi 350 žena koje posjeduju zemlju.⁹⁷ Nakon normanskog osvajanja žene u visokom engleskom društvu, osobito na kraljevskom dvoru, su izgubile gotovo ravnopravan položaj u odnosu na muškarce. Prema novim pravilima anglonormanskog svijeta žene su mogle biti nasljednice, ali se nasljednica nije mogla udati po svome izboru nego joj je kralj (u nedostatku drugog muškog rođaka) određivao budućeg supruga. Tako je 1185. godine nastao *Registar bogatih udovica, nasljednika i nasljednica* u kojem su bile popisane sve udovice i maloljetni nasljednici iz viših društvenih slojeva koje nisu imali muškog zaštitnika nego je o

⁹³ Duby, G., Aries, P., *A History of Private Life*, 82.

⁹⁴ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 150.

⁹⁵ Ward, J. C., *English Noblewomen in the Later Middle Ages*, 104.

⁹⁶ Isto, 50.

⁹⁷ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 74.

njihovoj sudbini odlučivao kralj.⁹⁸ U Engleskoj u XII. stoljeću u procesima nasljeđivanja je od spola puno više značila legitimnost rođenja. Tako je engleski kralj Henrik I. (1100.–1135.) kćeri Matildi, kao jedinom zakonitim djetetu, ostavio prijestolje iako je imao dvanaest izvanbračnih sinova. Nakon dinastičkih borbi Matilda je osigurala englesko prijestolje za sina Henrika II (1154.–1189.). Na prostoru Engleske zakon je dozvoljavao ženama da nasljeđuju i imaju posjede kojima je upravljao njihov zamjenik ili one same. Prema feudalnom običaju u slučaju da nije bilo muškog nasljednika očevo se imetako podijelio na jednake dijelove njegovim kćerima.⁹⁹ Na prostoru Francuske u XI. stoljeću, u slučaju da nije bilo muškog nasljednika, suprug nastarije kćeri nasljeđivao posjed.¹⁰⁰

Osim ako nisu bile udovice, žene nisu bile samostalne pred sudom. Pravno je otac bio odgovoran za djecu, ali kad je sin postao punoljetan, očeva odgovornost je prestajala. Odgovornost za kćer se prenosila na njenog muža i udate žene nisu mogle same sudjelovati u parnicama na sudu. Otac mladenke osiguravao je novac ili zemlju koju je predavao ocu mladoženje. Nakon ženidbe, suprug je zastupao ženu u slučajevima zahtjeva za nasljedstvom. Urbane žene imale su podređenu ulogu u društvu te su ih u javnom životu pa i u sudskim procesima uglavnom zastupali muškarci (otac, brat, suprug). Ipak, postoje izuzeci. U južnoj Francuskoj žene su u gradovima same sudjelovale u sudskim procesima te su mogle zastupati i svoju djecu, a u sjevernoj Francuskoj su se mogle same zastupati iako su bile udate. U Engleskoj su priznavane kao svjedoci na suđenjima.¹⁰¹ U engleskom običajnom pravu postojala je posebna odrednica *feme sole* koja je mogla označavati neudanu ženu ili udovicu. Postoje slučajevi da su žene imale takav status iako su i dalje bile u braku kao Margaret Beaufort koja se, nakon što je njezin sin postao engleski kralj Henrik VII. (1485.–1509.), zavjetovala na čednost i preuzela status *feme sole* iako nije bila udovica.¹⁰² U kriminalnim slučajevima *feme sole* je bila izjednačena s muškarcima, bila je odgovorna za svoje postupke, a kazne za pojedine zločine nisu ovisile o spolu. Udovice su bile odgovorne za svoju zemlju i obveze koje s time dolaze. Ako bi se udovica ponovno udala gubila je tu samostalnost.¹⁰³ Mnoge žene su nadživjele svoje muževe pa se udovice, osobito iz plemićkog sloja društva, mogu smatrati utjecajnom socijalnom grupom.

⁹⁸ Jackson, P., *Words, Names and History, Selected Writings of Cecily Clark*, 66.

⁹⁹ Ward, J. C., *English Noblewomen in the Later Middle Ages*, 2.

¹⁰⁰ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 73

¹⁰¹ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 144.

¹⁰² Isto, 64.

¹⁰³ Ward, J. C., *English Noblewomen in the Later Middle Ages*, 6.

3.2. Majčinstvo

Uz trudnoću i začće u srednjem vijeku, kao i kasnije, veže se cijeli niz praznovjerja. Tako se u XIV. stoljeću u Suffolku u Engleskoj smatralo da žene koje žele zatrudnjeti trebaju pratiti bijelog bika do vrata obližnje opatije. Također se smatralo da ako trudnica hoda sporo, prilikom hoda se više oslanja na pete i ima upale oči, tada će roditi sina, a žena će puno više patiti tijekom trudnoće ako nosi djevojčicu.¹⁰⁴ U srednjem vijeku se na porod nije gledalo kao na traumatični događaj, iako su umirale brojne majke i novorođenčad. Ono što je zabrinjavalo ljude bila je smrt novorođenčadi koja nije bila krštena. Da ne bi završili u vječnom limbu u krajnjim je slučajevima sakrament krštenja mogao dati i laik, u ovom slučaju najčešće primalja. Nekršteno dijete se nije smjelo niti pokopati na posvećenom zemljištu. Porodima su bili prisutni brojni svjedoci kako bi bili sigurni da je primalja učinila sve kako treba, a kraljevske porode je pratila velika pompa. Djeca su se krstila unutar osam dana nakon rođenja, ali su se zbog visokog infantilnog mortaliteta najčešće krstila i ranije. Majke nisu bile nazočne krštenju, nego su se po prvi puta pojavljivale u javnosti uglavnom nakon mjesec dana i to na misi zahvalnici. Porod i misa zahvalnica su smatrani prilikama za proslavu.

U srednjem vijeku novorođenčad su bila djeca do 7. godine starosti, djeca su bila do 14. godine, a mladež do 28. godine starosti. Djeca su od rođenja do "godina razuma" bila dio "ženske domene" uz posebnu pažnju krsnih kumova koji su se brinuli za njihov duhovni razvoj, a ako se radilo o plemićkoj djeci onda je za njihov odgoj često bio zadužen muški tutor. Plemkinje često nisu odgajale svoju djecu i nije bilo neobično predati djecu opaticama, a krajem XIV. stoljeća djeca su se slala u škole.¹⁰⁵ Plemićka djeca slala su se u kuće drugih plemića radi obrazovanja, ali i stvaranja važnih socijalnih kontakata te mogućeg budućeg pokroviteljstva ili čak povoljnog braka. Ne može se reći da plemkinje nisu voljele svoju djecu ili da se nisu za njih brinule. Njihova bliskost s djecom vidljiva je kroz praktičnu podršku osiguravanja doma, davanje financijske potpore, obranu zemljišnih interesa djece. Majke su se brinule da im djeca sklope dobre brakove te da sinovi dožive uspjeh i sreću u životu. Privrženost plemkinja djeci može se najbolje vidjeti iz njihovih oporuka u kojima uglavnom svu svoju imovinu ostavljaju djeci, ostali rođaci se često niti ne spominju. Uglavnom su to oporuke udovica jer su žene morale dobiti dozvolu supruga ako su htjele sastaviti oporuku.¹⁰⁶ U nižim slojevima društva majke su se brinule za odgoj svoje djece.

¹⁰⁴ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 124 - 133.

¹⁰⁵ Ward, J. C., *English Noblewomen in the Later Middle Ages*, 96 - 97.

¹⁰⁶ Isto, 101.

Obrazovanje djece bilo je povezano s društvenim slojevima. Djevojčice svih slojeva morale su znati presti vunu i izrađivati ručni rad. Bile su strogo nadzirane da bi se sačuvalo njihovo djevičanstvo do braka. Djeca su se mogla obrazovati i izvan kuće: u lokalnim školama ili samostanima. U Firenci je 1330-ih bilo između 8000 i 10000 djece (djevojčica i dječaka) između šest i dvanaest godina koja su pohađala osnovnu školu u gradu.¹⁰⁷ Dječaci, adolescenti, odlazili su u svijet, često u druge plemićke kuće, na obuku ratničkim (jahanje, lov, sokolarenje, rukovanje oružjem) i socijalnim vještinama, a kasnije se kao ratnici povremeno vraćaju kući dok ne osnuju svoju obitelj. Rano su se odvajali od svojih majki i sestara. Djevojčice, uglavnom iz viših staleža, najčešće su bili podučavane samo osnovama pismenosti dok su dječaci nastavljali školovanje i nakon osnovne škole. Ne zna se koliko su majke podučavale djecu čitati i pisati, ali se u XIV. stoljeću sve više pojavljuje slika sv. Ane koja podučava Djevicu što bi se moglo smatrati dokazom porasta pismenosti. Kroz srednji vijek javljaju se žene koje su bile autorice djela o odgoju djece. Dhuoda (oko 803.-843.), žena rođaka Karla Velikog, napisala je *Liber manualis*, priručnik namijenjen starijem sinu Williamu.¹⁰⁸ Godine 1249. je Margareta žena francuskog kralja Luja IX. Svetog (1226.-1270.) naručila od Vincenta iz Beauvaisa priručnik *O edukaciji plemenite djece (De eruditione filiorum nobelium)* s posebnim naglaskom na odgoj djevojčica. Francesco da Barberino u XIII. stoljeću piše priručnik *Pravila i običaji za žene (Regimento e costumi di Donna)* u kojem navodi da će se njime služiti majke u odgoju svojih kćeri. Osim takvih priručnika glavni izvor edukacije djece bila je Biblija. U razvijenom srednjem vijeku žene su mogle podučavati samo druge žene i djecu unutar svojih domova. Christine de Pizan (1365.-oko 1430.) podučavala je svoje troje djece i o tome napisala nekoliko djela. U likovnoj umjetnosti srednjeg vijeka djeca se rijetko prikazuju. Čak se i anđeli prikazuju kao odrasli ljudi. Le Goff smatra da je to zbog visokog nataliteta, ali i mortaliteta dojenčadi i djece.¹⁰⁹

3.3. Udovice

Udovice su imale poseban položaj u društvu. Prema biblijskom shvaćanju udovice su bile objekt poštovanja i milostinje. Ako su se udovice htjele preudati, nije im bila dozvoljena ženidbena ceremonija i blagoslov jer su to imale prilikom prvog braka, a one koje se nisu

¹⁰⁷ Herlihy, D., *Women, Family and Society in Medieval Europe*, 231.

¹⁰⁸ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 590.

¹⁰⁹ "Dijete Isus ostaje strašni mali kepec koji ne zanima ni umjetnika, ni naručitelja, ni publiku," (Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 385).

preudale ispunjavale su neke prvotno "muške" dužnosti.¹¹⁰ Crkva je u ranom srednjem vijeku propovijedala da udovice ne ulaze u novi brak, nego da se posvete religiji i pomaganju drugima.¹¹¹ S druge strane ratnički moral je uvijek težio preudaji udovica, osobito ako su bile relativno mlade i sposobne za rađanje te iz bogatijih obitelji.¹¹² Udovice su bile materijalno osigurane mirazom kojim su mogle relativno samostalno raspolagati do kraja života.¹¹³

Takvi imovinski običaji nisu prevladavali u cijeloj Europi i u svim društvenim slojevima. Nasuprot njemu bio je sustav (češće u sjevernoj Europi i nižim društvenim slojevima) prema kojem je sva imovina koju u supružnici donijeli u brak zajedničko vlasništvo s time da suprug ima apsolutnu kontrolu nad imovinom. Udovica nakon smrti supruga ima pravo na jedan dio imetka.¹¹⁴ To pravo na miraz udovica je mogla izgubiti zbog svog lošeg ponašanja (preljuba), ali nije gubila pravo na njega ako bi se preudala. U srednjovjekovnoj Engleskoj udovica je također imala pravo na trećinu suprugove imovine koja se izračunavala na dan vjenčanja, no to je bilo samo običajno pravo koje se nije moralo poštivati. Također su se suprug ili njegova obitelj mogli predomisli i uskratiti joj to pravo.¹¹⁵ U suprugovoj obitelji udovice bi postale višak, a čak se i Crkva slagala da udovice imaju zaštitu muškaraca kako se ne bi izlagale opasnostima grijeha te ih je smatrala da su kao seksualno iskusne žene opasnost za stabilnost obitelji i društva.¹¹⁶ Novi rodonačelnik u obitelji (mužev brat, njezin najstariji sin ili kralj ako je bila pripadnica visokog staleža i nije imala rodbine) smatrao je da je njegova dužnost da se brine za nju.¹¹⁷ Postojala su tri izbora za udovice: povratak rodbini i njihovom nadzoru, ostanak sa suprugovom obitelji ili odlazak u samostan. U prva dva slučaja obitelji bi joj vjerojatno pronašle novog muža.

Magna Charta u točkama 7 i 8 se odnosi na udovice.¹¹⁸ U njima se propisuje da udovice ne moraju plaćati nikakve poreze na svoj miraz te ih se ne smije prisiljavati na sklapanje novog braka. Udovice su imale pravo ostati 40 dana u suprugovoj glavnoj rezidenciji, osim ako se ne nalazi unutar dvorca kada joj se morala osigurati zasebna kuća u kojoj bi mogla živjeti dok joj se ne dodijeli njezin miraz. Ona koja se nije htjela preudati ili se povući u samostan, mogla je tu odluku javno objaviti polaganjem zakletve čestitosti u

¹¹⁰ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 168.

¹¹¹ Muškarci su se gotovo uvijek ponovno ženili i po nekoliko puta tijekom života, (Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 518).

¹¹² Duby ga u djelu *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj* suprostavlja crkvenom moralu.

¹¹³ Odnosi se na miraz kojeg su dobile od muža nakon prve bračne noći, (Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 65).

¹¹⁴ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 518.

¹¹⁵ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500.*, 169.

¹¹⁶ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 832.

¹¹⁷ Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*, 104.

¹¹⁸ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 172–175.

prisutnosti biskupa. Tada bi dobila blagoslovljen prsten i ogrtač kao simbole tog zavjeta. Udovice aristokratskih krugova u Engleskoj imale su, kao vlasnice zemljišnih posjeda (miraza), iste vazalne obveze prema kralju, odnosno morale su okupiti i opremiti određeni broj vojnika. Kao nasljednice posjeda udovice su mogle imati veliki utjecaj na društvo, a najutjecajnije udovice bile su kraljice koje su mogle vladati u ime svoje djece. Unatoč tome ipak se može zaključiti da su se plemkinje, iako su imale miraz, u većini slučajeva pokoravale volji svoje ili muževe rodbine.

Neke su se udovice odlučile povući u samostane i posvetiti život molitvi te sudjelovanju u religijskim obredima. U XII. stoljeću sve je veći broj žena koje se ne žele udati nego otići u samostan. Na području Belgije, Nizozemske, Francuske i Njemačke nastale su zajednice pobožnih djevoja i udovica koje su bez obvezujućeg zavjeta živjele kao u samostanu, a papa Honorije III. (1216.-1227.) usmeno ih je priznao kao novu zajednicu.¹¹⁹ Nazivaju se "begine" prema boji odjeće. Pripadnice nisu bile opatice, nisu se zavjetovale, nisu se odricale svoje imovine, mogle su se vratiti prijašnjem životu pa čak i vjenčati. Nije postojalo neko jedinstveno središte pokreta ili neke vrste samostanskih pravila kojih su se begine trebale pridržavati, iako su se kasnije prihvaćala neka od pravila cistercijskog reda. Broj takvih zajednica je sve više rastao, a pripadnice do XIV. stoljeća su pretežno bile iz gradskih patricijskih obitelji i seoskog plemstva. Živjele su u kućama koje su potjecale od naslijeđenog posjeda pojedinih žena ili su bile stečene zajedničkom imovinom. Osim molitvom, bavile su se i poučavanjem i njegovanjem bolesnika, prihvaćale su prostitutke te ih nastojale vratiti pozitivnom načinu života. Krajem XIII. stoljeća sve se više okreću misticizmu, a manje se uzdržavaju vlastitim radom te svoju egzistenciju osiguravaju prosjačenjem. Tada dolazi do otpora Crkve jer se smatralo da su pod heretičkim utjecajem katara te su zabranjene 1311. godine. U južnoj Francuskoj su proganjane poput heretika, ali je pokret preživio u Belgiji i Nizozemskoj.

Udovice iz nižih društvenih slojeva su također imale doživotno pravo ostati kod muževe obitelji, osim u slučaju da su se preudale. Tada su odlazile i s novim mužem osnivale novo kućanstvo. U Engleskoj je udovica nižih slojeva prilikom preudaje dobivala trećinu imovine koju je posjedovao prvi suprug. Ipak, ni u ovom slučaju nisu se uvijek poštovala ta prava. Udovice su nakon smrti muževa imale pravo nastaviti obavljati njihov posao, imati naučnike ili se baviti trgovinom. U jednoj oporuci iz XIV. stoljeća stoji da udovica mora sama nastaviti vođenje radnje ili se u suprotnom mora preudati u roku od tri godine kako posao ne

¹¹⁹ *Kronika kršćanstva*, 158.

bi propao do punoljetnosti sinova.¹²⁰ Siromašne udovice nisu dobivale nikakav miraz te su morale raditi da bi osigurale preživljavanje, a na selu su nekad udovice ostajale na zemlji koju su obrađivale. Udovice na selu koje su bile vlasnice zemlje često su se ponovno udavale za mlađe muškarce.¹²¹

Iako su udovice mogle odabrati da se ponovno ne udaju, žene su često imale posjede, imovinu i djecu o kojoj se trebalo brinuti.¹²² U srednjem vijeku je zasigurno to bilo lakše i jednostavnije ako su bile u braku. Kako su se žene rano udavale tako su i često mlade postajale udovicama. Zbog sposobnosti daljnjeg rađanja djece i imovine koju bi naslijedile od pokojnog supruga udovice svih društvenih slojeva mogle su se smatrati "dobrom prilikom" za brak. U sjevernoj Europi udovice koje su imale posjede uglavnom su se udavale već nakon nekoliko mjeseci nakon suprugove smrti. U južnoj Europi je uglavnom bilo obrnuto. U Firenci u kasnom srednjem vijeku udovice koje su imale posjed ili imovinu uglavnom se nisu ponovno udavale jer bi tada izgubile sva imovinska prava.

4. ŽENSKI POSLOVI

4.1. Plemkinje

Kao što je već rečeno u prethodnim poglavljima plemkinje su imale svoje svakodnevne dužnosti, osobito pripadnice zemljoposjedničke aristokracije unatoč tomu što su bile bogate i imale brojnu poslugu. Bile su ravnopravne u upravljanju kućanstvima, a u odsutnosti svojih muževa čak su u slučaju opasnosti organizirale obranu posjeda poput grofica Chestera Matilde i Margaret Paston. Za vrijeme građanskog rata u Engleskoj sredinom XII. stoljeća između kralja Stjepana (1135.-1154.) i Matilde (kćeri Henrika I.), grofica Chestera Matilda je nakon što je njen suprug pao u zarobljeništvo okupila vojsku i oslobodila ga. Za Margaret Paston u izvorima stoji podatak da je u odsutnosti supruga sakupila oružje (samostrele i bojne sjekire) kako bi obranila dom od neprijateljskih susjeda.¹²³ Plemkinje su

¹²⁰ Godine 1362. Emma Huntyngton je nakon smrti muža naslijedila dvije kuće i radnju u kojoj je do kraja života radila kao ljekarnik, (Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 178).

¹²¹ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 833.

¹²² Isto, 518.

¹²³ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 165.

kao gospodarice kuće vodile računa o svemu što se odnosilo na ostale žene u kućanstvu i mlađu djecu. U aristokratskim obiteljima gospodareva žena je primala goste, pazila na kućne zalihe, upravljala poslugom, u nekim slučajevima je nadgledala skupljanje kmetskih davanja.¹²⁴ Neke žene, kao nadstojnice samostana Hildegarda Bingenska (umrla 1178.) i Euphemia (sredinom XIII. stoljeća nadstojnica samostana Wherwell u Hampshireu), osim što su njegovale ranjenike ili bolesne, bile su i liječnice te su prakticirale tradicionalna učenja o ženskoj prirodi s humoralnom teorijom u liječenju i žena i muškaraca.¹²⁵ No žensko zdravlje u srednjem vijeku nije povjereno samo ženama.

U razvijenom srednjem vijeku djelovala je i pisala Christine de Pizan (1365.-oko 1430.) jedna od prvih spisateljica te pokretačica prve književne polemike.¹²⁶ Iako nije bila plemkinja po rođenju, veći dio života provela je na francuskom dvoru gdje je njezin otac bio dvorski liječnik i astronom. Kako je rano je postala udovica trebala se brinuti za troje djece pa se počela baviti pisanjem. Najprije je pisala pjesme i bila je pod zaštitom francuskog dvora i kraljice Izabele Bavorske. Širu popularnost stekla je debatom u kojoj osuđuje zbog mizoginog odnosa prema ženama u *Romanu o ruži* (*Roman de la rose*).¹²⁷ Njezina najpoznatija djela, napisana između 1401. i 1405. godine, su: *Knjiga o gradu žena*, *Knjiga o tri vrline* ili *Blago Grada žena*. U njima piše o utopijskom društvu žena te o pravilima ponašanja za žene iz svih društvenih slojeva koje će, ako ih se budu pridržavale, osigurati sebi mjesto u idealnom ženskom gradu. Christine de Pizan je bila velika zagovornica braka iako je bila svjesna da joj je uloga udovice omogućila da se bavi književnim radom jer je tek suprugovom smrću dobila intelektualnu slobodu. Osim problematikom položaja žena u društvu Christine de Pizan piše i o aktualnim političkim događajima u Francuskoj. Napisala je biografiju francuskog kralja Karla V. (1364.–1380.), a zadnje djelo je pjesma o Ivani Orleanskoj. Koliki je bio njezin utjecaj vidi se iz činjenice da su joj djela već za života bila prevedena na engleski jezik.

¹²⁴ Duby, G., Aries, P., *A History of private life*, 71.

¹²⁵ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 98.

¹²⁶ Neki moderni znanstvenici smatraju je prvom pravom profesionalnom književnicom. (Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 133).

¹²⁷ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 105.

Slika 6: Christine de Pizan piše za stolom.¹²⁸

4.2. Žene u gradovima

Razlika između žena na selu i u gradu nije bila toliko velika. Unutar gradskih zidina postojale su parcele na kojima se uzgajala hrana ili držala stoka. Građanke su se brinule za stoku, spravljale pivo, a ako su kao udovice naslijedile neki obrt onda su plaćale porez i radile kao što bi radili i muškarci. U XIII. stoljeću kao rezultat povećanog nataliteta, sniženja infantilnog mortaliteta i imigracije sa sela, u engleskim gradovima se povećao broj žena koje u njima žive. Bio je sve veći udio žena među najsiromašnijim slojevima. Žene su se držale zajedno pa čak i zajedno živjele u prenapučenim predgrađima, dijelile su posao i spiritualnost.¹²⁹ Za žene u gradovima nije bio problem pronaći smještaj i posao jer je bila velika potražnja za poslugom. Krajem XIV. stoljeća u engleskim gradovima trećina gradske populacije bila je zaposlena kao posluga kod bogatijih obitelji. Ta služba za žene nije bila za cijeli život, nego samo do udaje.

Žene su se zapošljavale već s dvanaest godina, najčešće kao sluškinje kod bogatijih obitelji. U nekim slučajevima su radile za plaću, a nekad samo za stan i hranu. Služba bi trajala jednu do dvije godine. Ostali poslovi bili su podijeljeni prema spolu pa su se tako žene zapošljavale u poslovima vezanim uz proizvodnju hrane i trgovinu.¹³⁰ Ženskim se poslom smatralo češljanje vune, a osobita je dominacija žena u proizvodnji luksuznih tkanina kao što

¹²⁸ Slika je iz rukopisa koji se čuva u Londonu, (Bardsley, S., *Woman's Roles in Middle Ages*) 7.

¹²⁹ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 155., Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 143.

¹³⁰ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 158.

su svila i čipka.¹³¹ U popisima poreznih obveznika može se vidjeti da su se bavile sukmarstvom, zlatarstvom i trgovinom svilom i tekstilom, zanimanjima koja su donosila najveću zaradu. Osim toga žene su najčešće bile sluškinje, krojačice, pralje, dadilje, dojilje i trgovkinje. Bilo je čak i žena koje su se bavile kovanjem novca, a u sjevernoj Europi su se bavile mijenjanjem novca,¹³² U Parizu 1292. godine bilo je osam žena koje su radile kao liječnice.¹³³ Leyser navodi primjer iz 1286. godine Katherina "la surgie" koja je zajedno s ocem i bratom radila kao kirurg.¹³⁴ Žene su također mogle biti zaposlene kao naučnici, samo su zapisi o tome vrlo rijetki vjerojatno zbog toga što nije bilo ženskih cehova ni gildi.¹³⁵ Kao udovice, žene su mogle upravljati obrtima koje su naslijedile od pokojnih muževa. U Parizu 1292. godine žene su činile 15% , a 1313. godine 11% poreznih obveznika, ali se ne može znati koliko je među njima bilo udovica.¹³⁶

Žene u gradovima nisu mogle obavljati upravne poslove i nisu sudjelovale u političkim okupljanjima iako postoje izuzeci.¹³⁷ *Feme sole* su mogle nasljeđivati imovinu i mogle su kupovati ili unajmljivati zemlju.¹³⁸ Neke žene su imale status *feme sole* iako su bile u braku. To su uglavnom bile žene koje su imale svoj obrt ili trgovinu. Nakon stupanja u brak sva ženina imovina bi prema običajnom pravu postala imovinom supruga. Zadržavanjem statusa *feme sole* žene su se i dalje mogle samostalno baviti poslom i nakon braka. Mogle su sklapati ugovore i zaduživati se. Ukoliko ne bi mogle otplaćivati dugove tada bi gubile imovinu, a da to ne bi utjecalo na imovinu supruga te on se nije mogao smatrati odgovornim za te dugove. Takvi običaji postojali su u Londonu, Hastingsu i Worcesteru.

Žene koje su dolazile sa sela u gradove često su imale već unaprijed dogovorena zaposlenja, ali je bio i veliki udio žena koje ga nisu imale pa su bile "lak plijen" za financijsko i seksualno iskorištavanje. Prostitucija u srednjovjekovnoj Engleskoj nije bila pravno regulirana, ali i rijetki su zapisi o njoj osudi. U gradovima su postojali bordeli i Leyser navodi primjer dobro organiziranog bordela u Southwarku na zemlji koja je pripadala biskupu Winchestera.¹³⁹ U zakonima iz XV. stoljeća pokušavala se regulirati prostitucija pa se tako pokušavalo spriječiti vlasnike bordela da prostitutke iskorištavaju dodatno previsokim

¹³¹ Herlihy, D., *Women, Family and Society in Medieval Europe*, 74.

¹³² Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 144.

¹³³ Herlihy, D., *Women, Family and Society in Medieval Europe*, 72.

¹³⁴ Nisu bili kirurzi u današnjem smislu. U srednjem vijeku su brijajući obavljali jednostavne kirurške zahvate, (Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 138).

¹³⁵ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 156.

¹³⁶ Herlihy, D., *Women, Family and Society in Medieval Europe*, 71.

¹³⁷ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 144.

¹³⁸ Isto, 282.

¹³⁹ Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 159.

cijenama piva, da ih tjeraju da u slobodno vrijeme obavljaju neke druge poslove (npr. šivanje), da ih tuku i da se kod njih zadužuju. Biskupovi ljudi su prema tome zapisu provjerava da niti jedna žena nije u bordelu protiv svoje volje. Do kraja XV. stoljeća zatvorili su se "licencirani" bordeli, a građani koji su bili zabrinuti za moral siromašnih djevojaka sve su više oporučno ostavljali miraze za njih.

4.3. Žene na selu

Za žene na selu moglo bi se reći da su imale najgori socijalni status. Bile su dio najnižeg staleža te su i unutar njega imale niži položaj u odnosu na muškarce. Iako seoske obitelji nisu imale visoke prihode, pokušavalo se osigurati miraz za svoje kćeri. Žene na selu su mogle, osim na zemlji koju je obrađivala njihova obitelj, raditi kao nadničarke ili kao sluškinje koje su onda živjele kod svojih poslodavaca (bogate aristokratske, trgovačke i bogatije seljačke obitelji). Posao sluškinje bio je slabije plaćen, ali sigurniji dok je nadničarstvo bilo sezonski posao.¹⁴⁰ Niti na selu žene nakon udaje nisu radile kao sluškinje.¹⁴¹ Unutar kućanstva nije bilo oštre podjele rada na muške i ženske poslove. Od XII. stoljeća javlja se praksa prema kojoj su supružnici zajednički vlasnici cjelokupne imovine tako da su udovice bile osigurane u slučaju smrti supruga. Jedan od poslova koje su pretežno obavljale žene bilo je pravljenje piva i kruha. Pivo se radilo od ječma i imalo je kratki rok trajanja pa se zato radilo u malim količinama, a kako je to bio dugotrajan proces obavljale su ga žene uz ostale kućanske poslove.¹⁴² Svako selo imalo je sajmeni dan na kojem su žene, ali i muškarci prodavali svoje viškove zbog čega se seosko domaćinstvo ne može se smatrati autarkičnim.

¹⁴⁰ Nakon Crne smrti nadničarstvo je bilo bolje plaćeno zbog nedostatka radne snage. (Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 158).

¹⁴¹ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 642.

¹⁴² Leyser, H., *Medieval Women, A Social History of Women in England 450-1500*, 147.

5. ŽENE U ODNOSU NA VITEŠKE IDEALE

5.1. Trubadursko pjesništvo

U XII. stoljeću u Provansi u Francuskoj razvija se trubadursko ljubavno pjesništvo koje afirmira vrstu svjetovne ljubavi. "Ljubav u trubadurskoj poeziji usmjerena je u pravilu prema udanim ženama. Njezin cilj nije brak ni prokreacija pa prema tome nije u skladu s kršćanskom etikom."¹⁴³ Svojom pojavom i razvojem trubadursko je pjesništvo promijenilo odnos prema ženama viših slojeva feudalnog društva. Uz Provansu, viteška poezija se razvijala i u sjevernoj Francuskoj gdje su aktivnu ulogu u razvoju imale ugledne obrazovane žene iz visokih društvenih slojeva. Osobito se ističu Marija Francuska i Eleonora Akvitanska, francuska i poslije engleska kraljica.¹⁴⁴ Elenorin otac Vilim X. Akvitanski bio je jedan od najistaknutijih trubadurskih pjesnika.¹⁴⁵ Danas je poznato oko 500 trubadurskih pjesnika i tridesetak pjesnikinja.

Najpoznatija pjesnikinja toga razdoblja, koja je pisala pod pseudonimom bila je Marija Francuska. Ne zna se točno njezino porijeklo, a u svojim djelima kaže da se zove Marija i dolazi iz Francuske. Živjela je u drugoj polovici XII. stoljeća. Rođena je u Francuskoj, a djelovala u Engleskoj s time da se proučavanjem njezinih djela može zaključiti da je imala bliske veze s engleskim dvorom.¹⁴⁶ Svoje djelo *Lais* je posvetila "plemenitom kralju" pa neki znanstvenici smatraju da je bila polusestra engleskog kralja Henrika II. (1154.-1189.), a "opjevala je ljubav kao privlačnost među spolovima, a ne kao jednostavno služenje odabranoj dami."¹⁴⁷ Heroine u djelima Marije Francuske su uglavnom pokretačice radnje. Često su prikazane u braku sa starijim okrutnim muškarcem, zatočene i odvojene od svijeta te se zaljubljuju u plemenitog viteza i traže izlaz iz braka bez ljubavi. Često ta ljubav nema sretan završetak.¹⁴⁸

Ljubav je središnja tema trubadurske poezije, a zasniva se na platonskoj koncepciji sa ženom kao nositeljicom vrlina kojoj se pjesnik u potpunosti stavlja u službu.¹⁴⁹ Objekt

¹⁴³ Popović-Zadrović, S., *Trubadurska ljubav: istine i zablude*, 65.

¹⁴⁴ Prvi brak Eleonora Akvitanska sklopila s francuskim kraljem Lujem VII. (1137. – 1180.) i završio razvodom zbog rodoskrvuća, a drugi s engleskim kraljem Henrikom II.

¹⁴⁵ *Povijest svjetske književnosti*, Knjiga 3, 20.

¹⁴⁶ Poznata su tri njezina djela: *Lais*, *Fables* i *Espurgatoire Seint Patriz*, (Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 512-513).

¹⁴⁷ Popović-Zadrović, S., *Trubadurska ljubav: istine i zablude*, 68.

¹⁴⁸ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 513.

¹⁴⁹ Popović-Zadrović, S., *Trubadurska ljubav: istine i zablude*, 68.

trubadurske poezije bila je najčešće udana žena iz višeg društvenog staleža nego što je pjesnikov. Postojala je dvostruka zapreka toj ljubavi, brak i viši položaj u društvu. Ipak je pjesnik/ljubavnik morao uspješno nadvladati kušnju kako bi dokazao svoju ljubav. Tematika trubadurske poezije nastale u XII. stoljeću ima dvije krajnosti: ljubav u kojoj se uživa i neispunjenu ljubav puna čežnje. Ostale teme su bile izrazito staleške i vezane su za vladajući stalež: turniri, lov viteški ideali i slično.¹⁵⁰ Iz Francuske se pjesništvo proširilo po cijeloj Europi, a na području Njemačke u XIII. stoljeću se pojavljuju *minnesänger*. Trubadursko pjesništvo i njegovi ideali mogli su doprinijeti promjeni položaja žene koje se više nije trebalo osvajati silom nego udvaranjem. Samim time što su pjesme bile namijenjene za široku publiku i javno su se izvodile, nove ideje o idealiziranim osobinama žena mogle su se relativno lako proširiti u društvu, najprije među aristokratskom elitom, a zatim i među ostalim slojevima.¹⁵¹

Roman o ruži (Roman de la rose) Guillaumea de Lorrisa i Jeana de Meuna nastao je između 1240. i 1280. godine te se smatra vrhuncem srednjovjekovne ljubavne lirike. Djelo je imalo veliki utjecaj na razvoj društva i gotovo je dva stoljeća ostalo aktualno kao svojevrsna protuteža crkvenim tekstovima. Sve kršćanske, društvene i viteške vrline sadržane su u tom djelu. Sastoji se od dva dijela koji se razlikuju ne samo po autoru nego, donekle, i po sadržaju. Prvi dio Guillaumea de Lorrisa opisuje pjesnikov san o vrtu u kojem je ugledao ružu koju pokušava osvojiti. Zaljubljenik doživljava niz uspona i padova, no ne može konzumirati svoju ljubav. U drugom dijelu Jeana de Meuna pjesnik ne samo da se opet bori za ružu nego je i osvaja. Likovi u *Roman o ruži* su alegorije srednjovjekovnih vrlina, a djelo u teoriji veliča čistu, vitešku, vjernu, udvornu i plemenitu ljubav, ali ima i visoki erotični naboj.¹⁵² "I baš je ono polutansko u *Romanu de la rose*, u djelu dvaju pjesnika posve različita kova i shvaćanja, učinilo taj roman još upotrebljivijim kao bibliju erotične kulture."¹⁵³ Odmah nakon nastanka djelo je izazvalo kontroverze te se razvila oštra literarna polemika početkom XV. stoljeća. Rasprava je osobito bila aktualna u aristokratskim krugovima francuskog dvora gdje je postala dio socijalne zabave.¹⁵⁴ Neki autori smatraju da je rasprava zahvatila čitavo društvo pa se zato i razvila literarna polemika. Zagovaratelji *Romana o ruži* bili su francuski učenjaci koji djeluju na prijelazu iz XIV. u XV. stoljeća Gontier i Pierre Col i Jean de Monstreuil.¹⁵⁵

¹⁵⁰ *Povijest svjetske književnosti*, knjiga 5, 21.

¹⁵¹ Kay, S., *Subjectivity in Troubadour Poetry*, 84

¹⁵² Priroda je jedina među likovima koja se tuži da među svim stvorenjima samo čovjek krši njezine zakone i suzdržava se od razmnožavanja, (Hunziga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 106).

¹⁵³ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 105.

¹⁵⁴ Rossiaud, J., *Medieval Prostitution*, 168.

¹⁵⁵ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 108.

Cijenili su svjetovni duh djela i smione napade na ustaljene srednjovjekovne norme. Montreuil je toliko cijenio *Roman o ruži* da bi "radije ostao bez košulje nego bez te knjige."¹⁵⁶ Najglasniji protivnici *Romana o ruži* bili su Jean Gerson i Christine de Pizan.¹⁵⁷ Osobito je taj tekst napadala Christine de Pizan koja je 1402. tražila da se na francuskom dvoru održi prva književna polemika u povijesti u kojoj je presudu trebala donijeti francuska kraljica.¹⁵⁸ Christine de Pizan smatrala je da *Roman o ruži* prikazao žene kao zavodnice i u svome odgovoru odbija imenovati ono što je smatrala neprikladnim i vulgarnim. Upravo je zbog te je polemike Christine postala poznata široj javnosti. Gerson u svome osvrtu povezuje širenje *Romana o ruži* sa širenjem heretičkih ideja. Naziva ga nemoralnim i opasnim djelom koje degradira žene i uzvisuje porok. "Kad bi on imao jedini postojeći primjerak i kad bi taj primjerak vrijedio 1000 libara, ne bi ni trenu oklijevao da ga baci u plamen."¹⁵⁹

5.2. Pojam "udvorna ljubav"

Pojam "udvorna ljubav" prvi je upotrijebio povjesničar Gaston Paris u XIX. stoljeću na temelju djela francuskog pjesnika iz druge polovice XII. stoljeća Chrétiena de Troyesa čija se djela uglavnom bave temama o kralju Arturu i njegovim vitezovima, s naglaskom na odnosu između muškaraca i žena, hrabrosti i ljubavi. Djelo *Lancelot* iz 1170-ih bilo je osnova Parisove teorije o udvornoj ljubavi. Prema njemu pojam udvorna ljubav označava socijalni i ljubavni sustav u kojem je vitez/ljubavnik (Lancelot) podređen zahtjevima odabrane žene (Guinevere).¹⁶⁰ Paris je udvornu ljubav opisao s muškog gledišta kao zabranjen, izvanbračni ljubavni odnos koji stavlja muškarca u službu i na milost ohole i hirovite žene. Njena ljubav ga može nadahnuti na velika hrabra djela i poboljšati njegovo ponašanje u odnosu prema ženama.

U znanstvenim raspravama postavlja se pitanje je li pojam udvorna ljubav samo konstrukcija modernog znanstvenog istraživanja. Također postoji raširena rasprava je li udvorna ljubav dovela do poboljšanja ili je unazadila položaj žena u srednjem vijeku, ali i kasnije.¹⁶¹ Viteška literatura razvijenog srednjeg vijeka ne daje jedinstveni stav u odnosu na žene i ne donosi neki unificirani kodeks ponašanja vitezova prema ženama. U tim se djelima

¹⁵⁶ Tuchman, B. W., *Daleko zrcalo*, Drugi dio, 179., Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 107.

¹⁵⁷ Jean Gerson bio je teolog i kancelar pariškog sveučilišta.

¹⁵⁸ Rossiaud, J., *Medieval Prostitution*, 168 – 169.

¹⁵⁹ Tuchman, B. W., *Daleko zrcalo*, Drugi dio, 178.

¹⁶⁰ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 41, 174

¹⁶¹ Kauper, R. W., *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 209.

prvenstveno veliča čast vitezova. Vitezovi se moraju s poštovanjem odnositi prema ženama kako bi se očuvala njihova čast, ali u nekima su vitezovi prikazani kao jedini važni ljudi, važniji od bilo koje žene.¹⁶² U nekim djelima (kao kod Geoffroia de Charnya¹⁶³) žene su idealizirane, stavljene na pijedestal, prikazane kao nadahnuće, a ljubav prema ženi je nadahnuće vitezovima kako bi postigli velika djela.¹⁶⁴ S druge strane, u djelima nastalima pod utjecajem redovništva (djela o Svetom Gralu, djela Chrétiena De Troyesa) prevladavaju mizogona shvaćanja o ženama.¹⁶⁵ *Chansons de geste* također prikazuju kompleksan stav prema ženama.¹⁶⁶ Žene su idealizirane, zaštićene, obožavane, ali i tvrdoglave, podmukle, nestabilne. Jedan od problema koji se javljaju u viteškoj literaturi je pitanje seksualnog nasilja nad ženama. Idealizirane i obožavane žene su u nekim djelima smatrane imovinom i nagradom koja se treba osvojiti viteškom hrabrošću te zaštititi od drugih vitezova, jer prijetnja seksualnog nasilja postoji za sve žene. Chrétien de Troyes ističe da svaki vitez koji, ako drži do svoje časti, mora zaštititi ženu koju sretne bez pratnje. Ako je žena u pratnji viteza, a drugi je vitez želi, te pobijedi u sukobu, tada je ona njegova nagrada i pobjednik neće zbog toga izgubiti čast i ugled.¹⁶⁷ Idealizirane žene koje se trebaju poštivati i zaštititi u viteškoj literaturi su uglavnom plemkinje. Žene nižih slojeva u literaturi vitezovi često seksualno napadaju, ali pri tome ne gube čast.

U djelima o kralju Arturu i vitezovima okruglog stola vitezovi polažu zakletve da će štititi sve žene bez obzira na stalešku pripadnost, ali ipak su i ti vitezovi djelima povezani sa seksualnim nasiljem nad ženama. Osobito se to odnosilo na žene nižih društvenih slojeva.¹⁶⁸ U srednjovjekovnoj literaturi (osobito u pastoralnoj lirici) seljačko stanovništvo se često stereotipno prikazivalo. Muškarci su bili gotovo uvijek ružni (nekad grotesknog izgleda) i glupi, dok su žene bile lijepe, pametne i objekti požude. Vladari su često prikazani kako napadaju lijepe pastirice jer si jednostavno nisu mogli pomoći.¹⁶⁹ Postavlja se pitanje da li se

¹⁶² Isto, 213.

¹⁶³ Geoffroi De Charny bio je francuski plemić i vitez koji je napisao tri knjige o viteštvu od kojeg je *Livre de chevalerie* (*Knjiga o viteštvu*) bila najpoznatija, (Kauper, R. W., *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 273).

¹⁶⁴ Isto, 221.

¹⁶⁵ Isto, 212.

¹⁶⁶ *Chansons de geste* je naziv za junačke epove koji se prvi puta javljaju početkom XII. stoljeća u Francuskoj, (*Povijest svjetske književnosti*, Knjiga 3, 12).

¹⁶⁷ Kauper, R. W., *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 227.

¹⁶⁸ Kralj Artur je također jednom prikazan kao silovatelj u *Potrazi za Svetim Gralom* nepoznatog autora iz XIII. stoljeća, (Kauper, R. W., *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 228).

¹⁶⁹ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 643.

to odnosilo i na stvarne prilike u društvu jesu li su stvarno žene niskih slojeva bile toliko izložene seksualnom nasilju aristokratske elite.¹⁷⁰

5.3. Žene prema viteškim idealima

U Francuskoj se u XII. stoljeću razvijaju ideje o tome kako bi se idealan vitez trebao ponašati pod zajedničkim nazivom *chevalerie* – viteštvo. Najprije je riječ *chevalerie* bila vezana za uspješnost na bojnopolju: dobar hrabar i lojalan ratnik, a kasnije je označavala i prihvatljivo ponašanje na dvoru. Tako je krajem XII. stoljeća vitez bio ratnik koji je bio dobro obrazovan, imao dobre manire, znao plesati i svirati neki instrument te uvijek bio pristojan prema ženama.¹⁷¹ O idealima viteštva pisali su Raoul de Hodenc *Roman o krilima (Le Roman des Eles)* (oko 1210.), Ramon Llull *Knjiga o viteškom redu (Libre qui es de l'ordre de cavalleria)* (između 1279. i 1283.) i Geoffroi de Charny *Knjiga o viteštvu (Livre de chevalerie)* (oko 1350.). Knauper sva tri djela smatra viteškim priručnicima, a najpopularniji i najčitaniji u srednjem vijeku je bio onaj Ramona Llulla. Ideali viteštva bili su ljubav prema slavi i čežnja za čašću, asketizam, pobožnost, hrabrost, samopožrtvovnost te ljubav prema dami, gospi.

Raoul de Hodenc smatra da vitez mora biti hrabar, štititi jednako bogate i siromašne, ne držati do svjetovnog bogatstva, poštivati i štititi Crkvu, izbjegavati zavist, klevetu, ponos, hvalisanje.¹⁷² Vitez stalno teži da pred očima žene pokaže hrabrost, da se izlaže opasnosti i dokazuje svoju snagu, a najvažnije djelo svakog viteza mora biti spašavanje obožavane žene iz opasnosti.¹⁷³ Ta žena koju voli najčešće mu je nedostižna i zapravo voli neku imaginarnu ideju o, za njega savršenoj, ženi.¹⁷⁴ Žene su vitezovima davale šalove, prstenje, vela i slične predmete kao znak ljubavi, a pazilo se i na simboliku boja. *Le blason des Coleurs* Herolda Siziliena sadržavala je upute o simbolici boja.¹⁷⁵ Tako se zelena boja smatrala bojom nove ljubavi, a plava vjernosti. Teško se može reći kakvo je bilo mišljenje žena o toj predodžbi

¹⁷⁰ Godine 1024. biskup Beauvaisa prisilio je vitezove svoje biskupije na svečanu prisegu da neće napadati žene koje putuju bez pratnje, udovice i žene nižih staleža, (Duby, G., *Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj*), 63.

¹⁷¹ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 128

¹⁷² Kauper, R. W., *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 274 - 275.

¹⁷³ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 69.

¹⁷⁴ Kauper, R. W., *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 285.

¹⁷⁵ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 111.

ljubavi između viteza i njegove dame. Christine de Pizan o idealu udvorne ljubavi u djelima suvremenika samo kaže "nisu žene one koje su knjige napisale."¹⁷⁶

Srednjovjekovni turniri bila su mjesta gdje su viteški ideali dolazili do izražaja. Na turnirima najprije anonimni vitezovi dokazuju svoju hrabrost ne bi li bili dostojni svoje gospe. Crkva je turnire smatrala nepodobnima i prijetnjom moralnom razvoju društva visokog staleža. Zabranio ih je Četvrti lateranski sabor 1215. i papa Nikola III. (1277.–1280.) 1279. godine, a onome tko je bio ranjen na viteškom turniru bili su uskraćeni crkveni sakramenti.¹⁷⁷ Ipak, ne može se govoriti o nekom jedinstvenom "viteškom kodeksu" jer nije bilo moguće ostvariti sva očekivanja koja su se stavljala pred vitezove ili općenito sve pripadnike plemstva.¹⁷⁸

U XIV. i XV. stoljeću viteštvo je postalo samo fiktivan način života, razonoda za visoki stalež, a osnivanje viteških redova je među vladarima i visokim plemstvom postalo moda. Luj Orleanski osnovao je Red dikobraza, simbol reda Luja Burbonskog bio je zlatni štit i čičak, a engleski kralj Edvard III. osnovao je Red podvezice.¹⁷⁹ Idealnim vitezom smatran je Jean le Maingre ili *marèchal Boucicaut* koji je kao "revan pobornik plemenite, kreposne službe ženama"¹⁸⁰ osnovao viteški red za obranu udvorne ljubavi i potlačenih žena. Vitez de la Tour Landry priča u porukama za svoje kćeri o redu plemića i žena koji gaje vitešku ljubav, a nazivali su se *glois et gloises*. Jedno od pravila toga reda bilo je da muškarac gostu *gloisu* mora prepustiti svoju kuću i ženu.¹⁸¹ Burgundski vojvoda Filip Smjeli zajedno s Lujem Burbonskim tražio je od kralja dozvolu da osnuje Dvor ljubavi zbog razonode za vrijeme epidemije kuge u Parizu.¹⁸² Dvor je imitirao uređenje pravog kraljevskog dvora, a članovi su imali različite titule kao npr. prince d'amour, chevalers d'honneur te im se dodijelio zadatak veličanja udvorne ljubavi i viteških ideala.

¹⁷⁶ Isto, 126.

¹⁷⁷ Isto, 73.

¹⁷⁸ Schaus, M., *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, 129

¹⁷⁹ Huizinga, J., *Jesen srednjeg vijeka*, 76.

¹⁸⁰ Isto, 65.

¹⁸¹ Isto, 81.

¹⁸² Isto, 110.

6. ZAKLJUČAK

Osnovni problem koji se javlja prilikom proučavanja položaja žena u srednjovjekovnom društvu je nedostatak podataka koji se odnose na privatni život. Autori sačuvanih djela uglavnom su bili svećenici, muškarci koji su se pretežno bavili religioznom, političkom i gospodarskom sferom javnog života. Nema sačuvanih ženskih privatnih dnevnika ili korespondencije sve do sredine XVI. stoljeća.¹⁸³ Također rijetki su podaci za rani srednji vijek i niže društvene slojeve.

Kad se proučava položaj žene u srednjovjekovnoj obitelji tada je jasna njihova podređenost muškarcima. Povijest srednjeg vijeka je povijest muškaraca u kojoj ima malo mjesta za žene i njihove probleme. U srednjem vijeku ženin položaj ovisio je o pripadnosti društvenom sloju, ali je svim slojevima prisutna dominacija muškaraca i njihove volje. Muškarci su osim ekonomske prevlasti imali i sudsku vlast nad ženama.

Brak je bio osnova mira u društvu i sve do XII. stoljeća se smatrao dijelom svjetovnog utjecaja. Razvoj ženidbene crkvene liturgije bio je spor te ženidba formalno postaje crkveni sakrament tek krajem srednjeg vijeka. Za vrijeme mirnijih razdoblja Crkva je zalagala za brak, ali u nemirnim razdobljima s jačanjem heretičkih pokreta javljale su se struje unutar Crkve koje su se zalagale za asketizam i potpuno predavanje bogu i molitvi. Čak i tada se ipak smatralo da je za žene bolje da budu u braku, jer kroz brak se kontrolirala seksualnost, odnosno brak je bio "sredstvo legalne seksualnosti". Ne postoji neki jedinstveni "srednjovjekovni" brak s fiksnim ritualima, običajima i uvjerenjima. Značenje braka se neprestano mijenjalo kroz cijeli srednji vijek. Od braka koji se sklapao bez ikakve crkvene liturgije u ranom srednjem vijeku, preko tajnih brakova pa sve do braka reguliranog kanonskim zakonima s jasnom pravnom formom i kulturnim značenjem. Brak je bio kompleksna mješavina često kontradiktornih odrednica. S jedne strane je bila pravna podređenost žene suprugu, a s druge je postojao status *feme sole* koji su preuzimale žene koje su bile udane da bi se mogle voditi određeni posao, baviti se obrtom ili trgovinom.

Ulaskom u brak sva ženina imovina (miraz) pravno je pod upravom i vlasništvo je supruga, ali tu imovinu suprug nije mogao prodati. Kada se proučavaju razlozi stupanja u brak ne može se izbjeći pitanje imovine/posjeda koja tada mijenja vlasnika. U svim društvenim slojevima žena gotovo uvijek donosi miraz u brak. Brak je najčešće rezultat dogovora dviju obitelji s ciljem da se poboljša položaj obitelji i ojača dinastija. Zapravo se rijetko se može

¹⁸³ Jackson, P., (1995.), *Words, Names and History, Selected Writings of Cecily Clark*, 59.

govoriti o sklapanju braka radi ljubavi, a dokaz za tu teoriju mogli bi se smatrati tajni brakovi. Crkva je propovijedala brak kao način spašavanja od grijeha, a osobito kao način kontrole nad ženama. Zato je posao muškarca bio voditi ženu kroz život. Najprije su to bili otac i braća, a zatim suprug i njegova obitelj.

Postoje primjeri žena koje su bile moćne kraljice, okupljale vojske i vodile ratove, samostalno zarađivale za život u svojim obrtničkim ili trgovačkim radnjama. Ti primjeri su ipak malobrojni i većina žena se pokoravala srednjovjekovnom sustavu vrijednosti te je bila svjesna svojeg položaja u društvu. Nije bilo feminističkih razmatranja o položaju žena kao ravnopravnima. Čak se i Christine de Pizan u svojim djelima uglavnom orijentirala na poučavanje žena dobrom ponašanju kako bi se lakše uklopile u socijalne okvire razdoblja u kojem žive.

Udovice su imale slobodniji položaj u društvu. One su, u nedostatku muškog patronata, mogle samostalnije odlučivati o svojoj sudbini. Bogate žene uživale su u privilegijama koje im je omogućavao njihov položaj. No svoju poziciju mogle su zahvaliti utjecajnim muževima i očevima. Žene obrtnika, trgovaca i seljaka bile važne su karike u ekonomiji svojih kućanstava.

Razvoj trubadurskog pjesništva i svojevrsna "reformacija" viteških ideala mogla bi se smatrati poboljšanjem položaja žena visokih slojeva društva, ali teško je odrediti koliko je to bilo ostvarivo jer su i u tim djelima prevladavala mizogona shvaćanja žena. Položaj žene u srednjem vijeku je kompleksan i u potpunosti određen okvirima patrijahalnog društva. Upravo zbog toga je njihov položaj, osim kod nekoliko izuzetaka, bio mnogo lošiji od muškarci.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Aurelije Augustin (1987.), *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976.

LITERATURA

- Bardsley, S. (2007.), *Woman's roles in Middle Ages*, Greenwood Press, London
- Blažević, V. (2004.), *Ženiđbeno pravo Katoličke crkve*, "Kršćanska sadašnjost", Zagreb
- Breme, A. (2004.), *Gynotopia "Knjiga o gradu žena" Christine de Pizan*, "Kolo", 4, Matica hrvatska, Zagreb, str. 67-81
- Brooke, C. (1994.), *The Medieval Idea of Mariage*, Oxford Univesity Press, Oxford
- Duby, G., Aries, P. (1996.) *A History of Private Life II: Relevation of the Medieval World*, Harward University Press, Cambridge, Massachusetts
- Duby, G. (1987.), *Vitez, žena i svećenik: ženiđba u feudalnoj Francuskoj*, Logos, Split
- Hartel, J. (1999.), *Integralni feminizam sv.Tome Akvinskog*, "Communio", 97, str. 17-26
- Herlihy, D. (1995.), *Woman, Family and Society in Medieval Europe*, Berghan Books, Providence - Oxford
- Huizinga, J. (1991.), *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed, Zagreb
- Jackson, P. (1995.), *Words, Names and History, Selected Writings of Cecily Clark*, D. S. Brewer, Cambridge
- Kauper, R. W. (1999.), *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford Univeristy Press, Oxford
- Kay, S. (1990.), *Subjectivity in Troubadour Poetry*, Cambridge University Press, Cambridge
- Kronika kršćanstva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998.
- Le Goff, J. (1998.), *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb
- Leyser, H. (1999.), *Medieval Women. A Social History of Women in England 450-1500*, Phoenix Giant Paperback, London
- Matković-Vlašić, Lj. (1990.), *Žena u Starom i Novom zavjetu*, "Bogoslovska smotra", 60, 3-4, str. 155-160

- Mišić, A. (1990), Žena u spisima ranokršćanskih pisaca, "Obnovljeni život", 45, 6, str. 495-511
- Pavlović, A. (1990), *Aristotel i Toma Akvinski o ženi*, "Obnovljeni život", 45, 6, str. 559-574
- Popović-Zadrović, S. (1991.), *Trubadurska ljubav: istine i zablude*, "Žena", 49, 4-5-6, str. 65-74.
- Vidan, G. (1974.), *Francuska i ostale književnosti francuskog jezičnog izraza: provansalska i rumunjska književnost, Povijest svjetske književnosti*, Knjiga 3, Mladost, Zagreb
- Rossiaud, J. (1995.), *Medieval Prostitution*, Blackwell Publishers Ltd., Oxford
- Schaus, M. (2006.), *Women and Gender in Medieval Europe. An Encyclopedia*, Taylor & Francis Group, New York
- Tuchman, B., W. (1984.), *Daleko zrcalo. Zlosretno XIV. soljeće*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
- Valković, M. (1990.), Uloga žene u javnom životu evropske civilizacije, "Bogoslovska smotra", 60, 3-4, str.192-208
- Ward, J., C. (1992.), *English Noblewomen in the Later Middle Ages*, Longman, London-New York

POPIS SLIKA

1. Smrtni grijeh, pohota, Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, str. 422
2. Sotonina oruđa: profana glazba i žene, Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, str. 246
3. Dijabolična asocijacija žena i ogovaranja, Leyser, H., *Medieval women. A Social History of Women in England 450-1500*, str. 35
4. Ljestvica braka, udovištva i djevičanstva, Le Goff, J., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, str. 298
5. Christine de Pizan piše za svojim stolom, Bardsley, S., *Woman's roles in Middle Ages*, str. 7